

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Bakalářská práce

2021

Jana Bajtková

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyriľometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Jana Bajtková

Životní situace rodin ve vybrané vyloučené lokalitě

Bakalářská práce

vedoucí práce: PhDr. Mgr. Ivana Olecká, Ph.D.

2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Palkovicích dne 20. 6. 2021

.....

Jana Bajtková

Poděkování

V první řadě poděkovat vedoucí práce PhDr. Mgr. Ivaně Olecké, PhD. za vedení práce za rady a zpětnou vazbu, kterou mi během psaní práce poskytovala. Dále patří obrovský dík všem mým respondentům a také sociálním pracovníkům centra Pramínek, bez jejichž ochoty by nemohl být realizovaný výzkum pro tuto bakalářskou práci.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá tématem životní situace rodin žijících ve vybrané vyloučené lokalitě. V České republice bývá pojem sociální vyloučení hodně spojován s romskou minoritou, která často žije v nevyhovujících podmínkách a většinová společnost k ní přistupuje s předsudky. Romové se často potýkají s diskriminačním jednáním. Cílem této práce bylo porozumět životní situaci rodin z vybrané vyloučené lokality. Nejprve je v práci vymezen pojem životní situace, sociální vyloučení a také je zde popsána romská rodina, ta se totiž oproti české liší. Metodologická část této práce se zabývá tím, jak rodiny vyloučené lokality ulice Míru ve Frýdku-Místku interpretují svou životní situaci. Na konci páté kapitoly, která se metodologii věnuje, jsou shrnuty výsledky výzkumu.

Klíčová slova: sociální vyloučení, životní situace, Romové, romská rodina

Abstract

This bachelor's thesis is focused on the topic of life situation of families living in selected excluded locality. In the Czech Republic, the concept of social exclusion is often associated with the Roma minority, who often live in unsatisfactory conditions and the majority society approaches it with prejudice. Roma often face discriminatory behavior. The aim of this work was to understand the life situation of families living in a selected excluded locality. First, the work defines the concept of life situation, social exclusion and also describes the Roma family, because it differs from the Czech. The methodological part of this work deals with how the families of the excluded locality of Míru Street in Frýdek-Místek interpret their life situation. At the end of the fifth chapter, which deals with the methodology, the results of the research are summarized.

Key words: social exclusion, life situation, Roma, Roma family

Obsah

Úvod.....	8
1 Životní situace a sociální fungování.....	10
1.1 Životní situace a životní cyklus.....	11
2 Životní situace rodiny.....	13
2.1 Romská rodina.....	14
2.1.1 Charakteristiky romské rodiny.....	14
2.1.2 Dětství v romské rodině.....	15
2.1.3 Vzdělávání romských dětí.....	16
3 Sociální vyloučení.....	18
3.1 Příčiny sociálního vyloučení.....	19
3.1.1 Etnicita.....	19
3.1.2 Postavení na trhu práce a nezaměstnanost.....	19
3.1.3 Ostatní příčiny.....	20
3.2 Dimenze sociálního vyloučení.....	21
3.2.1 Bydlení.....	21
3.2.2 Finanční tíseň.....	21
3.2.3 Zdraví.....	22
3.2.4 Sociální dimenze.....	22
3.2.5 Přístup k základním službám.....	23
3.3 Vyloučená lokalita.....	23
3.4 Vyloučená lokalita ulice Míru.....	24
4 Sociální vyloučení v Česku a ve světě.....	25
4.1 Sociální vyloučení v České republice.....	25
4.2 Sociální vyloučení na Slovensku.....	28

4.3	Sociální vyloučení v zahraničí.....	30
5	Metodologie	32
5.1	Výzkumný cíl a výzkumná otázka.....	32
5.2	Popis použitých metod.....	32
5.3	Popis výzkumného souboru.....	33
5.4	Způsob zpracování dat.....	33
5.5	Interpretace výsledků.....	36
5.5.1	Nevyhovující bydlení	36
5.5.2	Vzdělanost a zaměstnanost v rodinách.....	39
5.5.3	Distanční výuka dětí.....	42
5.5.4	Potíže rodin	43
5.5.5	Kolektiv v lokalitě	46
5.5.6	Dostupnost služeb	48
6	Diskuze.....	51
7	Závěr.....	55
	Bibliografický seznam.....	57

Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila problematiku sociálního vyloučení u romské minority. Toto téma je stále aktuální, témata jako nezaměstnanost, kriminalita, bydlení či vzdělání jsou v české společnosti stále diskutovány a často směrem k romským občanům. Právě Romům je často z diskriminačních důvodů odpírána šance zařadit se do většinové společnosti, což má za následek jejich špatnou životní situaci a vyloučení na okraj společnosti. V České republice se romskou minoritou zabývají autoři jako například Pavel Říčan, Pavel Navrátil či Eva Davidová, kteří ve svých publikacích zmiňují odlišný systém hodnot a odlišnou kulturu od té naší, většinové. Právě kulturní odlišnosti a odlišné nastavení hodnot může vést k tomu, že majoritní společnost Romy odsuzuje.

Mě samotnou problematika sociálního vyloučení začala blíže zajímat až v průběhu studia, kdy jsem v rámci svých odborných praxí zavítala do jedné vyloučené lokality, kde jsem najednou viděla sociální vyloučení zblízka. Jako student sociální práce už jsem věděla, jaké různé faktory mohou za sociálním vyloučením téhle skupiny obyvatel stát, a stále jsem si kladla otázku: Jak toto své sociální vyloučení vnímají lidé, kterých se přímo dotýká? Jak se jim žije ve svých domovech? Jak zvládají starost o domácnost, o děti?

Toto jsem si také zvolila jako cíl své práce, konkrétně je cílem této práce porozumět životní situaci rodin žijících ve vybrané vyloučené lokalitě. Touto vybranou lokalitou je vyloučená lokalita ulice Míru ve Frýdku-Místku. Pro výzkum jsem zvolila kvalitativní šetření a techniku polostrukturovaného rozhovoru, který hledá odpovědi na výzkumnou otázku, která je formulována následovně: „Jak rodiny vyloučené lokality ulice Míru ve Frýdku-Místku interpretují svou životní situaci?“

V teoretické části jsou definovány na základě odborné literatury pojmy jako „životní situace“, „chudoba“, „sociální vyloučení“ a „vyloučená lokalita“, jsou zde popsány také nejčastější příčiny sociálního vyloučení. Jsou zde také zmíněny charakteristiky romské rodiny, a to z toho důvodu, že právě Romové jsou v naší společnosti velice často oběťmi sociálního vyloučení a právě romská minorita je v této práci zkoumána. Třetí kapitola je věnována vymezení pojmu „sociální vyloučení“, poté následuje kapitola, kde jsem na základě několika studií popsala sociální vyloučení v České republice, na Slovensku a v zahraničí.

Praktická část této bakalářské práce se zabývá samotným výzkumem, který má za cíl porozumět životní situaci rodin žijících se vyloučené lokality, přesněji odpovědět na výzkumnou otázku: : Jak rodiny vyloučené lokality ul. Míru ve Frýdku-Místku interpretují svou životní situaci?

Tato bakalářská práce je tematicky propojena s mou absolventskou prací, kde problematiku sociálního vyloučení zkoumám optikou zdravotní problematiky.

1 Životní situace a sociální fungování

Koncept životní situace a sociálního fungování je spjat se systémovým myšlením. „*Pojmy životní situace a sociální fungování osvětlují základní prvek přístupu sociálních pracovníků ke světu a lidem v něm. Lidé podle tohoto konceptu neexistují jako autonomní izolované jednotky, ale jsou ve svém životě podstatně ovlivňováni svým prostředím.*“ (Matoušek, 2013, s. 226 – 227).

Definování pojmu „sociální fungování“ je důležité pro správné pochopení pojmu „životní situace“. Pojmem „sociální fungování“ se rozumí interakce, které probíhají mezi nároky prostředí a lidmi a životní situace je těmito nároky silně ovlivněna (Bartlettová, 1970 dle Navrátil a Musil, 2003, s. 193). Pro detailnější vysvětlení, východiskem konceptu sociálního fungování je představa lidí, kteří jsou v trvalé interakci s prostředím, které klade na člověka určité nároky, člověk musí na tato nároky nějak reagovat. Ve chvíli, kdy na tyto požadavky nedokáže reagovat adekvátně, vzniká problém, s nímž si někteří jedinci nemusejí umět poradit, což může být způsobeno například nepřiměřenými nároky prostředí nebo nedostatkem dovedností na straně osoby, která nedokáže na požadavky prostředí reagovat (Matoušek, 2013, s. 227).

Životní situace je bodem nebo místem, v níž se člověk nachází. V běžné mluvě se životní situací rozumí nejčastěji nepříznivé životní okolnosti, které se vyskytnou v určitém okamžiku (Matoušek 2013, s. 226 – 227). V kontextu sociální práce je životní situace „*koncept, který reprezentuje unikátní komplex okolností a faktorů, jemuž sociální pracovníci nejdříve musí porozumět, aby následně mohli reagovat a podpořit klienta při úsilí o zvládnutí života a jeho obtížné životní situace*“ (Musil, 2004, dle Matoušek, 2013, s. 226).

Sheafor, Horejsi a Horejsi (2000, dle Navrátil a Musil 2003, s. 196) definují prvky a systémy, které mohou životní situaci utvářet, mezi něž patří: věk, pohlaví, složení domácnosti, struktura rodiny a vztahy v ní, koníčky a různé aktivity, členství ve formálních skupinách, například v církvi, zaměstnanost a postavení v zaměstnání a charakter zaměstnání, zdroje podpory a napětí ve vzájemné interakci mezi jedinci, využití formálních zdrojů jako je lékařská péče nebo třeba sociální zabezpečení, a další zdroje jako rodina, přátelé, příbuzní, sousedé nebo svépomocné skupiny. Tyto systémy, které pomáhají formovat životní situaci

jedince, se také promítají do jeho rolí, které od něj společnost očekává. Tyto role se mění v souvislosti s životním cyklem člověka.

Životní situace není pořád stejná, ale vyvíjí se v čase. Do životní situace jedince můžou zasáhnout například různé události jako povodeň nebo válka, nebo se životní situace může formovat pozvolně v souladu s přirozeným průběhem života (Navrátil a Musil, 2003, s. 196) Dále Musil (2004, s. 126 – 127) píše, že životní situace každého jedince může mít i více než jednu dimenzi:

„Lidé ve svém každodenním životě mívají potíže s uspokojováním různých potřeb. Vedle potíží s příjmem to mohou být potíže s udržením tělesného a psychického zdraví, s identitou a duchovním (existenciálním) zakotvením, se vztahy ke svým nejbližším nebo se vztahy ke specializovaným organizacím (zaměstnavatelům, škole, údržbě bytového fondu, úřadům atd.), se strukturací času a neuspokojivou náplní života, se zákonem, se vztahem k moci a k autoritám atd.“

Musil a Šlajer (2008, s. 10) popisují okolnosti podle Bartlettové, které ovlivňují životní situaci lidí. Jsou to: vlastnosti osoby, očekávání sociálního prostředí, podpora v sociálním prostředí, interakce mezi očekáváním sociálního prostředí a schopnosti jedince je zvládat. Matoušek (2013, s. 223) v souvislosti s životní situací definuje také pojem „kvalita života“, což znamená subjektivní vnímání životní situace.

1.1 Životní situace a životní cyklus

Chtěla bych se ještě vrátit k pojetí životní situace z hlediska životního cyklu. Životní cyklus souvisí se socializací, která probíhá celoživotně a je považována za proces klíčový, během kterého se člověk formuje na sociální bytost. Během tohoto celoživotního procesu je člověk konfrontován s různými rolami s ohledem na jeho věk, pohlaví a další okolnosti. Jisté životní etapy, do nichž se díky socializaci dostáváme, jsou specifické tím, že v nich hrozí vyšší riziko chudoby a sociálního vyloučení. K těmto etapám patří zejména raná dospělost a stáří. Vedle těchto etap lze také identifikovat životní situace, které riziko sociálního vyloučení zvyšují. Mezi takové situace patří nemoc, příslušnost k etnické menšině nebo třeba osamělé mateřství (Walker, Ashworth, 1994, dle Musil a Navrátil, 2003, s. 197).

Pokud se jedná o proces socializace v souvislosti se sociálním fungováním, je třeba podotknout, že stejně jako sociální fungování, ani proces socializace nemůže být vnímán jako jednostranný proces, protože při procesu socializace se má rozvíjet schopnost myslet a svobodně jednat (Giddens 1999, dle Musil a Navrátil, 2003, s. 197).

2 Životní situace rodiny

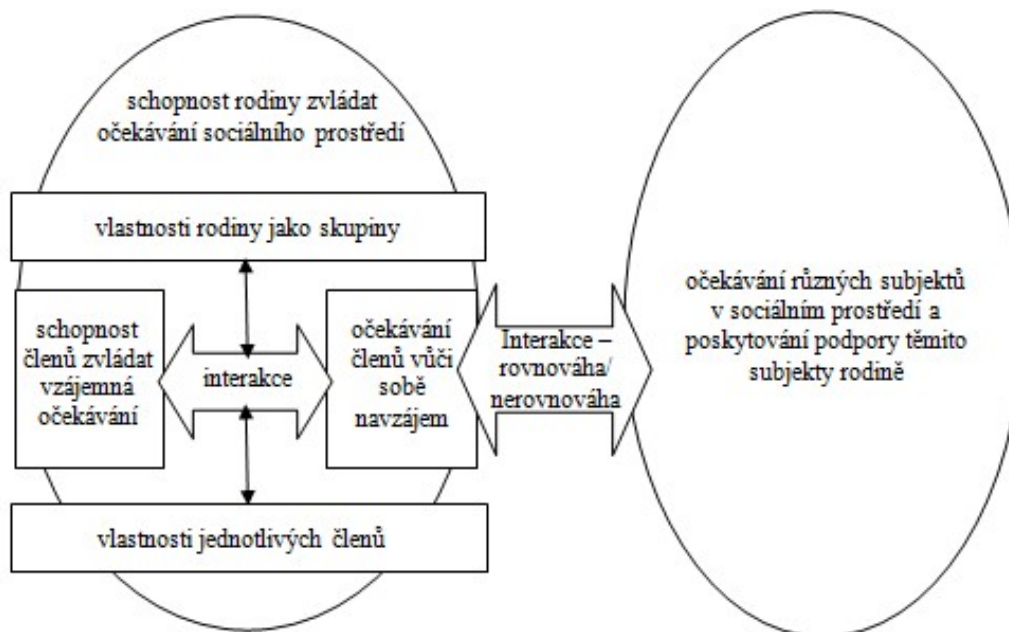
Bartletová (1970 cit. dle Šlajer, Musil, 2008, s. 9) definuje životní situaci rodiny dvěma způsoby. Prvním jsou životní úkoly, které jsou před rodinu stavěny, druhým jsou různé životní okolnosti, které rodině brání, aby své životní úkoly dokázala zvládat vlastními silami, bez pomoci institucí.

Je třeba si uvědomit, že rodina je kategorizována jako malá skupina a zvládání životních situací jednoho člena rodiny ovlivňuje celý rodinný systém. Na základě tohoto východiska definují Musil a Šlajer (2008, s. 11) čtyři faktory životní situace rodiny jako skupiny:

- vlastnosti jednotlivých členů rodiny a rodiny jako celku;
- očekávání sociálního prostředí vůči celé rodině nebo prostřednictvím očekávání jednotlivých členů rodiny;
- podpora, kterou subjekty rodině jako celku nebo prostřednictvím některých jejích členů poskytují nebo neposkytují;
- „mix faktor“, to znamená prolínání nebo propojení předchozích zmíněných tří faktorů.

Z uvedených faktorů vyplývá, že schopnosti zvládat životní situaci závisí jednak na vlastnostech jednotlivých členů rodiny, vlastnostmi se zde rozumí např. zdravotní stav, příjmy, znalosti nebo třeba ochota vnímat potřeby ostatních členů rodiny, jednak na vlastnostech rodiny jako celku, jako třeba uspokojování potřeb členů rodiny, zažité postupy, komunikace a kultura v rodině. Schopnost zvládat očekávání, která jsou uplatňována subjekty v sociálním prostředí, je dána na schopnostech interakce uvnitř rodiny (Musil, Šlajer, 2008, s. 11).

Toto „uspořádání“ faktorů životní situace je vyjádřen přehledně v následujícím schématu:

Obrázek 1: Obecné schéma struktury životní situace rodiny (Musil, Šlajar, 2008:12).

2.1 Romská rodina

2.1.1 Charakteristiky romské rodiny

Romská komunita má pro rodinu různá označení. V prvním případě se jedná o nukleární rodinu „romničhave“, která je tvořena rodiči a dětmi. Dále v romské komunitě pro rodinu v širším pojetí, kde spadají prarodiče, bratřenci a strýcové, používán pojem „famel’ija“. Pojem „fajta“ znamená rodinný klan. V tomto obecném pojetí jsou do rodiny zahrnuti všichni členové rodu (Kaleja, 2009, s. 102).

Rodina představuje pro romské společenství základní instituci, která má obrovský význam pro socializaci a akulturaci a společenský život. (Davidová, Uherek, 2010, s. 52). Říká se, že romská rodina by mohla být za příklad pro jiné národy. Vyznačuje se soudržností a pevnými vztahy a vazbami mezi jednotlivými členy romské komunity, úctou a respektem, i když navenek se chování jejích členů může zdát pro většinovou společnost neobvyklé. (Kaleja 2009, s. 101). Romové jen zřídka využívají služeb, jako jsou azylové domy,

pečovatelské služby, penzióny pro seniory, léčebny pro dlouhodobě nemocné. Je to dáno jejich systémem hodnot. Romské rodiny se snaží zajistit svým blízkým péči, kterou jsou příslušníci majoritní společnosti zvyklí přenášet na instituce (Šimíková 2003, s. 71). V dnešní době však romskou rodinu začínají ovlivňovat současné trendy a vzorce chování, a proto je role tradiční romské rodiny na ústupu. (Davidová, Uherek, 2010, s. 53).

Dodnes je u Romů patrné rozšířené pojetí rodiny. Tato rozšířená rodina je považována za funkční sociální jednotku, která například udržuje praxi brzkých sňatků, přesněji nižšího sňatkového věku, či prvních těhotenství v nižším věku než je to běžné u majoritní společnosti, nukleární rodina i příbuzní pomáhají mladým rodičům jak po ekonomické stránce, tak i s péčí o malé děti. Mladý pár ze začátku žije ve společné domácnosti u některých z rodičů, a až po nějaké době se osamostatní. V dnešní době se ovšem často stává, že díky špatným bytovým možnostem osamostatnění nedochází, a tím pádem se projevuje již zmiňované vícegenerační soužití v domácnostech (Davidová, Uherek, 2010, s. 54).

Pro romskou rodinu byl charakteristický patriarchální ráz, který se v dnešní době udržuje jen v málo romských rodinách, zejména u olašských Romů (Davidová, Uherek, 2010, s. 53). V tradiční romské rodině má hlavní slovo muž, který také vydělává peníze, aby uživil svou rodinu (Říčan 2000, s. 46). Postavení ženy v romské rodině spočívá v tom, že má být dobrou manželkou a matkou. Má projevovat svému muži úctu a pokoru a starat se o něj a o děti, má také obstarat veškeré domácí práce, nepořádek v domácnosti je vyčítán právě jí. Muži je pak jen vyčítáno to, že na svou ženu není dost přísný. Pro romskou komunitu je významnou hodnotou mateřství, které upevňuje postavení žen v komunitě, ženy, které děti mít nemohou, nejsou tak ceněny jako ty, které děti mít mohou. Rozením dětí totiž romská žena zvyšuje svou prestiž (Kaleja, 2009, s. 102 – 103).

2.1.2 Dětství v romské rodině

Pro Romy jsou charakteristické vícedětné rodiny, můžeme setkat s tím, že v jedné domácnosti žije společně více generací, často však v malém prostoru, což má za následek nedostatek osobního prostoru všech členů domácnosti, nedostatek prostoru pro děti na hraní a učení a zhoršené hygienické a zdravotní podmínky (Šimíková 2003, s. 69). Je také obvyklé, že obě rodiny, z matčiny i otcovy strany, se podílejí na výchově dítěte a nesou za něj odpovědnost. Samozřejmě i matka s otcem jsou za děti odpovědní, rozhodují o nich a o dalších

záležitostech rodiny a také odpovídají za prosperitu rodiny (Davidová, Uherek, 2010, s. 57). V romské rodině bývá největší péče věnována nejmladšímu dítěti v rodině. Neznamená to, že by některé ze svých dětí měli rodiče rádi méně. Starší děti pak bývají úkolovány povinnostmi dospělých, a to z toho důvodu, že matce přibývají rodičovské povinnosti. Typicky se v romské rodině stará o dítě spíše žena, muž se do výchovy příliš nezapojuje. V současné době tento trend však ustupuje a postavení v rodině se zrovnoprávňuje (Kaleja, 2009, s. 102 – 103). Nikšić a Kurspahić – Mujčić (2007, s. 147) uvádí, že rovněž v romských rodinách bývá větší pozornost věnována mužskému potomku. Pro dívky žijící v romských rodinách je také typické, že rodinu opouští v docela mladém věku a zakládají vlastní rodiny.

Romská rodina často selhává při plnění povinností vůči svým dětem. Kupříkladu, vývoj dítěte bývá často narušen již během těhotenství. Často panuje v rodinách nižší životní úroveň, a to díky životu v nehygienických podmínkách, nevhodné stravě, špatné péči v nemoci, dětem chybí vhodné školní potřeby a klidné místo pro přípravu do školy, časté jsou také zhoršené podmínky pro mravní a sociální vývoj dítěte. Romským dětem se také v relativně nízkém věku dostávají do rukou cigarety a alkohol (Říčan, 2000, s. 105).

2.1.3 Vzdělávání romských dětí

Co se týče vzdělávání romských dětí, ty ve spoustě případech nebývají na vstup do základní školy připraveny, chybí jim dostatečná znalost českého jazyka a tento handicap často vede k unáhlenému umístění do speciálních škol (Šimíková, 2003, s. 66).

Samotní rodiče, v kontextu sociálního vyloučení, neumí své děti připravit na vstup do základní školy, zároveň výdaje spojené s placením školného v mateřské škole, představují pro rodiny významný zásah do rodinného rozpočtu a dochází k tomu, že děti poté navštěvují školská zařízení se sociálními handicapy. Vzdělání obecně nepatří k významným hodnotám Romů (Šimíková, 2003, s. 66). Kaleja (2011, s. 38) se k tomuto výroku přidává a navíc dodává, že pro Romy jsou důležité jiné hodnoty jako například stáří. Staré lidi považují Romové za moudré a učí se z jejich zkušeností, to je důvodem, proč rodiny pečují o své příbuzné, jak již bylo zmíněno výše. Dále Kaleja pokračuje výčtem hodnot zdraví a vlastnictví.

Když se vrátíme k hodnotě vzdělání, jejich neúplně, v porovnání s majoritní společností, populární postoj k této hodnotě může být dán jednak tím, že mezi Romy je málo vzdělaných

lidí, na druhou stranu to může být tím, že pro rodiče je na prvním místě samotná spokojenost dítěte. Z hodnot naší společnosti se to může zdát nepochopitelné, ale důvod absence dítěte může být klidně ten, že rodiče neměli pro dítě peníze na svačinu (Šimíková 2003, s. 66). Portik (2003, cit. dleKaleja, 2011, s. 39) vidí kořeny této problematiky v hodnotovém žebříčku rodičů dítěte. Pokud rodina dítěte nepovažuje vzdělání za důležité a neprojevuje zájem o to, co se dítě ve škole učí, dítě nedostává od rodičů, které považuje za autoritu, zpětnou vazbu. To zapříčiňuje to, že i pro dítě se stává vzdělání ne příliš podstatné. Už Árochová, Bakičová a Ševčíková (1984, cit.dleKaleja, 2011, s. 39) uvedly, že školní výsledky žáků se odvíjí od rodinného zázemí, zejména pak hraje roli samotné vzdělání rodičů a úroveň bydlení rodiny, a že právě rodiče mají obrovský vliv na budoucí směřování svých dětí.

3 Sociální vyloučení

Sociální vyloučení znamená stav ekonomického, kulturního a sociálního vytlačení osob nebo skupin z majoritní společnosti a tím dochází k omezenému přístupu k možnostem, zdrojům a institucím. Mezi oblasti sociálního vyloučení patří ekonomické vyloučení spojené s chudobou, neparticipací na trhu práce a možnou ztrátou bydlení; dále prostorové vyloučení, které se projevuje vznikem sociálně vyloučených lokalit; politické vyloučení, které má za následek omezení politických práv a nízkou volební účast; kulturní vyloučení, čímž se rozumí zákazy projevů kultury a podpora majoritní kultury na úkor minoritní. V extrémních případech se sociální vyloučení může projevit upíráním práv (Matoušek 2013, s. 236).

Instituce United Nations Development Program definuje sociální vyloučení jako „*nepřiznání základních občanských a sociálních práv*“ a také jako „*nedostatečný přístup k politickému a zákonnému systému nezbytnému pro uplatnění těchto práv*“ (Mareš, 2006, s. 6).

Mareš (2006, s. 6) vyjmenovává faktory sociálního vyloučení. Prvním faktorem je odmítnutí ze strany majority začlenit do společnosti jedince či skupinu, která se od společnosti liší kulturou, náboženstvím či jiným způsobem, druhým faktorem je tendence odmítnutých jedinců či skupin vytvářet uzavřené komunity, které bývají propojeny například kulturou. Tyto komunity bývají územně ohraničeny, díky čemuž se vytváří hranice mezi majoritou a minoritou. Třetím faktorem jsou osobní charakteristiky jedinců, jako je nízký ekonomický kapitál nebo nízký stupeň vzdělání, které bývají často považovány za důsledek osobnostních defektů. Posledním faktorem jsou strukturální faktory, které mají za následek nerovnosti ve společnosti. Brání jedincům i skupinám v integraci a často souvisejí s odlišnými hodnotami.

Navrátil (2003, s. 15) doplňuje definici sociálního vyloučení slovy, že pro osoby, které jsou sociálním vyloučením postiženy, mají omezené šance na úspěch ve světě, který vnímá úspěch jako jednu z hodnot. Romové jsou také podle něj skupinou, kterou sociální vyloučení značně postihuje, a z tohoto důvodu jsou šance, které bývají dostupné většině společnosti, pro Romy jako jednotlivce, romské rodiny i celé komunity, nízké.

Je také důležité rozlišit pojem sociální vyloučení od pojmu chudoba. Mareš (2006, s. 5– 6) píše, že chudoba je jedním z faktorů sociálního vyloučení, sociální vyloučení tedy pojímá

široké spektrum aktuálních problémů a chudoba je jedním z nich. To, že někdo trpí chudobou, ještě neznamená, že je sociálně vyloučený.

3.1 Příčiny sociálního vyloučení

3.1.1 Etnicita

Jedním z hlavních důvodů, proč se etnické skupiny dostávají do menšinového postavení, je předsudečný postoj většinové společnosti vůči kulturním odlišnostem těchto etnických skupin, jako je například jazyk, náboženství, rozdílné chování mezi ženami a muži, hodnoty, které se liší od hodnot většinové společnosti nebo rozdílné pojetí významnosti práce (Navrátil 2003, s. 24).

Romové jsou u nás primárně vnímáni jako příslušníci jiné rasy a až na druhém místě jako občané. Právě oni často žijí v nevyhovujících podmínkách, častěji než ostatní se stávají nezaměstnanými a chudými a mají omezený přístup ke službám, které jsou většinovou společností považovány za standardní. Romové často odcházejí do méně kvalitních lokalit z důvodu sousedské zaujatosti nebo z důvodu vysokého nájmu za byt. K jejich koncentraci přispívají také aktivity obcí, které se snaží zbavit neplatičů nájemného a často dochází ke stěhování do holobytů (Mareš 2006, s. 17).

Romské děti také často navštěvují speciální školy, které jim často zavírají dveře k dalšímu vzdělání, a to z toho důvodu, že jsou považovány za kulturně nebo mentálně opožděné (Mareš 2006, s. 17).

3.1.2 Postavení na trhu práce a nezaměstnanost

Příjmová chudoba představuje jedno z největších rizik sociálního vyloučení. Ohrožení sociální exkluzí nejsou pouze nezaměstnaní, i když u těch je riziko největší, ale také pracující, konkrétně ti, kteří zaujímají podružné pracovní pozice. Postavení na trhu práce je dáno dosaženým vzděláním a kvalifikací. Ohrožení jsou zejména lidé, kteří mají pouze základní vzdělání. Toto vylučování ze společnosti se na trhu práce projevuje nízkým příjmem, nejistotou pracovního místa a zhoršenými pracovními podmínkami (Mareš 2006, s. 18 – 19). Omezení však může být vyvoláno také ze strany zaměstnavatele formou předsudečných postojů a neochotou zaměstnat určité skupiny obyvatel (Navrátil 2003, s. 34).

Jak již bylo zmíněno, nezaměstnanost je způsobena nedostatkem kvalifikace, ovšem úroveň toho, co se dnes pokládá za základní kvalifikační dovednosti, roste, a tak se stále více vymyká možnostem osob, které jsou ohroženy sociálním vyloučením. Riziková je zejména dlouhodobá a opakovaná nezaměstnanost a také se rizikovým faktorem stává, nachází-li se v jedné domácnosti více nezaměstnaných osob (Mareš 2006, s. 19 – 20). Podle Vackové a Velemínského (2010, s. 175) je ztráta zaměstnání zátěžová situace pro celou rodinu, ovšem nelze říci, že by tato situace měla vliv na vztahy nebo role v rodině a okolí.

Většina pracovních příležitostí z nabídky úřadu práce, které jsou nabízeny zejména nezaměstnaným Romům, bývají z důvodu jejich nízkého vzdělání a kvalifikace termínovány na určitou dobu a nezajistí pravidelný příjem. Romští uchazeči navíc nemají příliš důvěru k této instituci, protože když už nějakou nabídku práce dostanou, nakonec bývají často odmítnuti ze strany zaměstnavatelů díky diskriminačním důvodům (Šimíková 2003, s. 62 – 63).

3.1.3 Ostatní příčiny

Velké riziko sociálního vyloučení je u rodin s více nezaopatřenými dětmi, také u osamělých osob, například u osamělého rodiče se závislým dítětem nebo dětmi. Ohrožení jsou také osamělí senioři (Mareš 2006:21).

Kromě již výše zmíněné etnicity, kvalifikace, dosaženého vzdělání, sociálního vyloučení velmi úzce souvisí s příjmovou chudobou také nejrůznější handicap. Mezi další skupiny, které jsou ohrožené sociální exkluzí, patří lidé, kteří mají nízké příjmy, mentálně nebo psychicky handicapovaní, drogově závislí, děti, které vyrůstají v problémových rodinách, lidé, kteří mají záznamy v trestním rejstříku, mladí lidé, kteří ještě nemají pracovní zkušenosti, osoby zbavené volebního práva, v souvislosti s chudobou se jedná také o příjemce sociálních dávek, obyvatelé upadajících území a osoby bez domova, imobilní osoby a osoby bez rodiny a přátel (Mareš 2006:17).

3.2 Dimenze sociálního vyloučení

3.2.1 Bydlení

Příjmově chudé rodiny bydlí častěji na panelových sídlištích v menších nájemních bytech a na venkově. Velmi charakteristická je nižší úroveň bydlení. Část takto chudých disponuje jen jednou místností k obývání, jen někteří mají k dispozici čtyři a více místností. V příjmově chudých domácnostech se může stát, že nemají k dispozici samostatnou kuchyň, koupelnu či splachovací záchod, v některých případech ho sdílejí s jinou domácností (Mareš 2006, s. 23 – 24). Většinou se jedná o domy, které se nacházejí v segregovaných lokalitách, a které jsou staré a sešlé a zdevastované z důvodu absence péče o ně. Obyvatelé těchto domů nemají moc možností se z těchto lokalit vymanit a v domech často žijí nedobrovolně (Šimíková 2003:69).

Velkým problémem a zátěží pro příjmově chudé jsou náklady spojené s bydlením, které je často přivádí do finančních problémů a zapříčiňují zadlužování. Tento fakt platí zejména pro dlouhodobě nezaměstnané a příjmově chudé Romy (Mareš 2006, s. 25). Často jednu domácnost obývá vyšší počet osob, což se odráží ve výši poplatku za služby spojené s užíváním bytové jednotky, proto často dochází k nepřihlašování všech lidí, kteří byt reálně užívají (Šimíková 2003, s. 69).

3.2.2 Finanční tíseň

Nízký příjem souvisí s omezeným přístupem na trh práce a s nezaměstnaností (Navrátil 2003, s. 33). Často žijí nezaměstnaní jen z dávek sociální péče, které jim vyrovnávají příjmy do životního minima, životní minimum však má pomáhat řešit nepříznivou situaci jen krátkodobě. Životní standard plynoucí z užívání sociálních dávek, nemůže odpovídat ani průměrnému životnímu standardu, který je platný ve společnosti obecně (Šimíková 2003, s. 66). Velká část osob, která špatně vychází se svými příjmy, se s finančními problémy potýká dlouhodobě. Mezi příjmově chudými můžeme nalézt velkou část domácností, které svými příjmy stačí pokrýt jen spotřebu potravin, některé si mohou dovolit jen ty nejlevnější. V domácnostech také často chybí kvalitnější předměty dlouhodobé potřeby, jestli-že se zde nacházejí, jsou spíše starší a ne příliš kvalitní. S finanční tísní také souvisí i poměrně nízká schopnost sociálně vyloučených rodin investovat do budoucnosti, ať už se to týká vzdělání dětí, bydlení či zdraví nebo vybavení domácnosti (Mareš 2006, s. 26 – 27)

3.2.3 Zdraví

Nesvadbová, Šambera a Haberlová (2009, s. 8) uvádí, že zdravotní stav je ovlivňován životem ve vyloučené lokalitě, přitom zdraví je důležitým aspektem pro začlenění do společnosti a pro sociální vzestup. Život v sociálně vyloučené lokalitě a problémy, které s tímto životem souvisí, jako je například špatný technický stav domovů, kde se často vyskytují plísňe a mohou se zde množit škůdci, mají vliv na zdravotní stav obyvatel vyloučené lokality. Zdravotní stav ovlivňují také faktory jako náročná fyzická práce, která je u lidí žijících v sociálním vyloučení častá, s prací také souvisí případně zdravotně závadné pracovní prostředí. Na vině může být tak stres, který bývá způsobený každodenními starostmi, někdy dokonce bojem o přežití ve vyloučené lokalitě. Podle Říčana (2000, s. 38) jsou právě díky nízkému vzdělání Romové odkázáni na těžkou fyzickou práci, která bývá příčinou zhoršení zdravotního stavu, a když sociálně vyloučení už nejsou z důvodu úrazu anebo v důsledku celkového opotřebení organismu práce schopni, nemají jinou možnost než začít pobírat dávky důchodového pojištění. Další příčiny zdravotních problémů, které souvisí se sociálním vyloučením, spočívají ve špatné životosprávě, zejména požívání alkoholu a kouření cigaret, a to i u těhotných matek, nevhodné stravování, neschopnost nebo neochota pečovat o svou zdravotní stránku nebo nedostatečná hygiena.

3.2.4 Sociální dimenze

Navrátil (2003, s. 34) mluví o „sociálních sítích“ nebo „sociálních vazbách“, které můžeme rozdělit na primární a sekundární typ. Primárním typem se rozumí rodina a blízcí přátelé, tyto vztahy jsou úzké a emocionální. Sekundárním typem jsou vztahy, které bývají zprostředkované a formálnější, tyto vztahy nejsou tak úzké jako primární, jsou mnohem racionálnější. Sociálně vyloučení lidé mívají narušeny oba typy vazeb, ve větší míře však vazby sekundární.

Lidé žijící v sociální exkluzi vykazují menší schopnost pohostit své přátele a jejich kontakty bývají rozprostřeny spíše do blízkého okolí jejich bydliště. Sociálně vyloučení nemají příliš velkou důvěru ke společnosti, to se projevuje například jejich odmítavým přístupem při komunikaci s úřady, neboť často se můžeme setkat s názorem, že nemá smysl se na ně obracet nebo se není na koho spolehnout (Mareš 2006, s. 28 – 29).

3.2.5 Přístup k základním službám

Přístup k základním službám je u sociálně vyloučených osob považován za nedostatečný. Službami se rozumí široká škála různorodých služeb, které jednotlivci, rodiny či skupiny využívají. Služby můžeme rozdělit na služby, které souvisejí s bydlením a služby, které člověk čerpá mimo byt. Do první skupiny můžeme zařadit např. zásobování domácnosti elektrickým proudem, plynem, teplou vodou, ale také sociální služby, příkladem může být pečovatelská služba. Do druhé skupiny se řadí veřejná doprava, lékařská péče, poštovní služby, školská zařízení pro děti (Navrátil 2003, s. 34). Přístup ke všem těmto službám bývá u některých jedinců ztížen z důvodu nedostatku informací a nižších sociálních kompetencí, například nedostatečné schopnosti přijímat a zpracovávat informace nebo jednat s institucemi. Pro sociálně vyloučené žijící v sociálně vyloučených lokalitách hraje také důležitou roli prostorová dostupnost služeb (Šimíková 2003, s. 72).

3.3 Vyloučená lokalita

Navrátil (2003, s. 34): „Kvalita lokality se projevuje kvalitou bytů, (ne)přítomností rekreačních zařízení, podobou pozemních komunikací apod. Vedle toho má však sociálně vyloučená lokalita řadu sociálních charakteristik, které ji zřetelně identifikují. Jedná se zejména o nízkou míru sociální provázanosti obyvatel dané oblasti, obvyklou menší intenzitu komerčních i občanských aktivit.“

Mareš (2006, s. 10) vysvětluje dvě podoby sociálního vyloučení. V první řadě se jedná o soustředění sociálně vyloučených osob do oblastí, které se vyznačují častější kriminalitou, nevyhovujícím životním prostředím, špatnou dopravní dostupností a infrastrukturou a nekvalitní občanskou vybaveností. Lidé v těchto lokalitách bývají vázání na lokální trh práce, který je často nevýhodný, ale také se vymykají sociální kontrole a ztrácejí vzory jednání, které jsou obvyklé u majoritní společnosti. Druhá podoba sociálního vyloučení spočívá ve vyloučení určitých území kvůli jejich charakteristikám. Lidé se stávají sociálně vyloučenými na základě toho, že obývají určité území, respektive, jsou členy určité komunity. Deprivace, které bývají tito vystaveni, nepramení z nedostatků jejich vlastních zdrojů, je způsobena spíše nedostatkem zdrojů komunity jako celku. Těmito zdroji se podle Mareše rozumí špatná kvalita škol, špatná dostupnost lékařské péče, nejčastější bývá špatná infrastruktura nebo také nedostatek pracovních příležitostí.

Do vyloučených lokalit bývají uměle sestěhovány rodiny, které by pospolu za přirozených podmínek nežily, proto často dochází ke konfliktům. Pro obyvatele lokalit je charakteristická neschopnost pro zájmovou organizovanost či občanskou angažovanost nebo podílení se na správě společných a veřejných věcí. Důležité je zmínit to, že situaci v těchto lokalitách prohlubuje fakt, že jejich obyvatelé jsou na sebe odkázáni právě z toho důvodu, že jsou do určité lokality společně prostorově i sociálně vyloučeni. Tuto situaci pomáhá částečně řešit komunitní a terénní sociální práce (Šimíková 2003, s. 72 – 73).

3.4 Vyloučená lokalita ulice Míru

Lokalita „Míru“ je lokalita v blízkosti centra města Frýdek-Místek. Lokalitu tvoří celkem sedm ulic – Míru, Dlouhá, Sokolská, V. Vantucha, Křižíkova, Hutní a Skautská. Od centra města je oddělena frekventovanou silnicí Revoluční a asi půlkilometrovým úsekem ulice Míru. Další hranici lokality tvoří lesní porost v blízkosti sídliště a ulice Dlouhé a řeka Ostravice. Lokalitu protíná železniční trať, která lokalitu rozděluje na dvě části – kolem ulice Míru a na druhé straně je to část kolem ulice Křižíkovy. Charakteristickým rysem lokality je zejména to, že zde žijí lidé převážně romského etnika. Hojně se zde také vyskytují sociálně patologické jevy. Lokalitu tvoří zejména nájemní byty. Některé z nich patří městu, jiné soukromým majitelům. Domy jsou poměrně poničené. V lokalitě jsou také situovány ubytovny. Dále se v lokalitě nachází hostinec a malé potraviny, které obyvatelé považují za předražené. Dále zde mají děti postavené dětské hřiště, při ulici Míru se také nachází prádelna s veřejnými sprchami. Někteří obyvatelé lokality využívají služby, které se nachází v obci Sviadnov, která je s lokalitou spojena lávkou pře řeku Ostravici. Lokalita je také obsluhována městskou hromadnou dopravou, která zde jezdí v pravidelných intervalech každou půl hodinu nebo alespoň jednou za hodinu. V blízkosti lokality se také nachází železniční stanice, na níž zastavují vlaky mířící do Ostravy. Sociální vyloučení osob zde žijících je dáno prostorovou odloučeností, kvalitou bytového fondu a nedostatečnou vybaveností veřejného prostoru. Také hraje roli charakteristika populace. Jak již bylo zmíněno, žijí zde nejčastěji Romové, dále nezaměstnané osoby a osoby žijící v nízkopříjmových domácnostech (Rákoczyová, Šimíková, Trbola, 2013, s. 8 – 10).

4 Sociální vyloučení v Česku a ve světě

Prvotním záměrem této kapitoly bylo udělat přehled různých studií na téma života v sociálně vyloučených lokalitách v České republice, na Slovensku a ve světě, ovšem nakonec jsem dospěla k názoru, že studií týkajících se této problematiky je opravdu spousta a není v kapacitě této práce hlouběji se jim věnovat, proto jsem vybrala jen pár z nich pro ilustraci možných podob sociálního vyloučení a demonstraci toho, jakou může mít podoba. Pro vyhledávání jsem použila zejména databázi EBSCO, ProQuest a JSTORE.

4.1 Sociální vyloučení v České republice

Prvním výzkumem, který bych zde chtěla uvést je výzkum zaměřující se na identifikaci a analýzu potřeb osob žijících v blíže nespecifikované vyloučené lokalitě a osob žijících v jejím sousedství. Cílem bylo reflektovat důsledky, které s sebou nese označení určité lokality za vyloučenou. Studie zkoumala vnímání obyvatel této lokality a osob žijících v sousedství. Výzkum probíhal od února do října 2015 a pro sběr dat bylo použito několik technik – zúčastněné pozorování, analýza dokumentů, fokusní skupiny a dotazníkové šetření (Bjelončíková, Gojová, 2016, s. 76 – 80). Výsledky výzkumu jsou však specifické pro lokalitu, kde byl výzkum proveden (Bjelončíková, Gojová, 2016, s. 85).

Výsledky rozdělily Bjelončíková a Gojová (2016, s. 81) do několika „trseů“. Jedná se o tyto:

- *„neutěšený stav veřejného prostranství (údržba zeleně, technický stav chodníků, udržování pořádku, minimální investice obce, absence herních a sportovních ploch)*
- *snížený pocit bezpečnosti (výskyt drobných krádeží, fyzického napadání, sporý výskyt strážníků a policistů na ulicích)*
- *technický stav bytového fondu soukromého vlastníka (výskyt plísní, pocíťovaný nezájem vlastníka o zlepšení)*
- *nárůst počtu tzv. sociálních bytů za poslední rok (vysoká fluktuace obyvatel, kteří ke čtvrti nemají přirozeně vztah)“*

Podle výzkumu se lišilo vnímání toho, kdo je viníkem problémů ve výše zmíněných „trsech“. Obyvatelé lokality toto dávali za vinu lidem, kteří žijí v sousedství lokality, lidé ze sousedství to dávali za vinu přímo obyvatelům lokality. Co se týče oblastí, v nichž se sociální vyloučení

projevuje, tyto jsem popsala v kapitole 3. 2., v lokalitě, kde se výzkum konal, se výskyt těchto aspektů nepotvrdil, spíše naopak. Občanská vybavenost obyvatel lokality je vnímána jako dostatečná, stejně tak i dopravní dostupnost lokality. V době realizace výzkumu se část bytového fondu nacházela v nevyhovujícím stavu, některé z nich však prošly rekonstrukcí. Obyvateli lokality byla popisována špatná životní situace a absence „normálních vzorů obyvatel“, což vede k tomu, že se v lokalitě prohlubuje závažnost sociálního vyloučení. Ke zmírňování dopadů sociálního vyloučení v této lokalitě působí sociální služby. Za další oblast, v níž se projevuje vyloučení obyvatel lokality, je nemožnost se dostatečně politicky angažovat. Obyvatelé lokality také vnímali to, že díky označení lokality, v níž žijí, za vyloučenou, vede ke stigmatizaci všech obyvatel a lokality celkově. Z výzkumu také vzešlo to, že sociálně vyloučení se necítí jen obyvatelé této lokality, ale také lidé žijící v jejím sousedství (Bjelončíková, Gojová, 2016, s. 81 – 84).

Jako další zde zmíním výzkum Gojové, Gojové, Špiláčkové a kol. (2014), který se zaměřil na zvládání chudoby rodin s nezletilými dětmi. Pro účely tohoto výzkumu byla použita kvantitativní strategie. (Gojová a kol., 2014, s. 39 – 40) Tohoto výzkumu se zúčastnilo 262 rodin. Samotný výzkum probíhal v rozmezí od listopadu 2012 do ledna 2013 (Gojová a kol., 2014, s. 59 – 60). Konkrétním cílem výzkumu bylo „*provést analýzu životní situace domácností rodin s nezletilými dětmi v různých fázích sociální diskvalifikace a způsobů, kterými tyto situace zvládají.*“ Výsledky výzkumu ukázaly, že neexistuje závislost mezi zvládáním chudoby a fázemi sociální diskvalifikace, v nichž se rodiny nachází. Ukázalo se, že u rodin, které jsou ohroženy chudobou, se často objevuje záměrná exkluze, pasivní adaptace, ztráta důvěry k druhým a instrumentalizace situace (Gojová a kol., 2014, s. 91), což znamená, „*že se druzí můžou na dotyčného dívat se stejným despektem, s jakým k sobě přistupuje on sám*“ (Gaulejac, Léonetti in Keller, 2013, cit. dle Gojová a kol., 2014, s. 34). U spousty rodin se nepodařilo identifikovat tyto zmíněné způsoby zvládání. Hlavním tématem, které zde vykrytalizovalo, bylo téma bydlení. Spoustu rodin je s bydlením nespokojeno, případně se obává jeho ztráty. Některé rodiny tuto situaci řešily koupí vlastního bytu, ovšem zadlužili se. Za další významný poznatek lze zmínit to, že rodiny často odkládají řešení své nepříznivé situace, protože si nepřipouští její závažnost, což může vést k prohlubování problémů (Gojová a kol., 2014, s. 90).

V kontextu sociálního vyloučení lze také hovořit o nebezpečnosti v sociálně vyloučených lokalitách, která má vliv na život v nich. Touto problematikou se ve svém výzkumu zabýval Václav Walach, který toto zkoumal ve vyloučené lokalitě Havířov Šumbark. Tento výzkum se uskutečnil v letech 2010 – 2014. Pro sběr dat byly použity techniky kvalitativního výzkumu. Autor definoval na základě sesbíraných dat tři zdroje nebezpečnosti dané lokality. Jedná se o fyzické násilí, teritoriální stigmatizaci a strukturální viktimizaci (Walach, 2018, s. 258). Násilí bylo označeno jako největší hrozba lokality, zároveň bylo vysvětlováno neschopností sebekontroly či užíváním návykových látek. Další zdroj nebezpečnosti – teritoriální stigmatizace spočívá zejména v ponižování a stigmatizaci lidí žijících v této lokalitě. Strukturální viktimizace spočívá v pocíťování poklesu životní úrovně nebo obecně nižšího společenského statusu. Toto je důsledkem nedostatečně ohodnoceného, případně neexistujícího zaměstnání, rostoucích výdajů spojených s užíváním bytu, zadlužení a exekucí, rasismu a celkového úpadku lokality. Tyto tři zdroje nebezpečnosti vedou u obyvatel vyloučené lokality k nejistotě a vyvolávají v nich strach (Walach, 2018, s. 270).

Jako poslední zde zmíním „Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově“, jehož zadavatelem byla Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách. Podle výsledků této studie dochází k rozpadu rodinných autorit. Lidé žijící v sociálním vyloučení mají nejasná očekávání, jsou demotivováni, mají nedostatek podnětů a kontaktů mimo lokalitu. Také je časté maladaptivní chování. Všechny tyto aspekty mohou vést společně s „etnicky homogenizovaným vzděláváním“ ve školství k závažným sociálním problémům (Topinka, Janoušková a kol., 2009, s. 223). Sociální vyloučení se v Přerově projevuje ve vytvoření silné bariéry mezi lidmi žijícími v sociálním vyloučení a ostatními obyvateli města. Mezi nejrizikovější oblasti sociálního vyloučení, které byly ve výzkumu zjištěny, patří na prvním místě vzdělávání, dále bydlení, finanční strategie, kriminalita a závislosti. Dalším okruhem je bydlení. Bydlení v lokalitách je ve špatném stavu a obyvatelé se nepodílí na údržbě prostranství v lokalitách. Tato prostranství jsou nevyhovující pro trávení volného času. V oblasti vzdělávání bylo výzkumem zjištěno, že rodičům není příprava dětí do školy lhostejná. Častá je ovšem absence ve školách, která přímo souvisí s horšími školními výsledky. Rodiče i děti však připustili, že se stává, že dítě nedojde na výuku i s vědomím rodičů (Topinka, Janoušková a kol., 2009, s. 223 – 227).

4.2 Sociální vyloučení na Slovensku

Na následujících řádcích budu vycházet ze sborníku „Rómské osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu“, v němž jsou popsány výsledky projektu, který mapoval situaci v romských osadách. Tento výzkumný projekt trval od roku 1999 do roku 2001. V roce 2005 byl znovu otevřen pro aktualizaci dat výzkumu.

Nejprve bych zde zmínila osadu ChminianskeJakubovany v Prešovském kraji. V době, kdy byl výzkum prováděn, nevedla do osady přístupová cesta, nebyl zde vodovod, plyn ani kanalizace. Byla zde zavedena elektřina, tu ovšem nové stavby zavedenou nemají. Domácnosti zde topí dřevem (2005, s. 217). Nezaměstnanost v době výzkumu zde byla 100%. Příjmy pocházely zejména ze sociálních dávek. Co se bydlení týče, „chýše“ zde bývají stavěny z dřeva a hlíny. Typické je pro „chýše“ také skromné vybavení interiéru. Největším specifikem této osady je to, že je považována za rituálně nečistou a to proto, že Romové zde často konzumují psí nebo koňské maso (Budilová, Jakoubek, 2005, s. 229 – 233).

Jako další zde zmíním romskou osadu Radobytce. Domácnosti v této osadě mají zavedenou elektřinu. Domácnosti však nejsou napojeny na kanalizaci ani vodovod. Pitnou vodu si obstarávají ze dvou studní, které bývají pravidelně desinfikovány, anebo z pramene, který vytéká ze stráně. V lokalitě stojí několik zděných domů, které jsou však ve špatném stavu a také pár chýší postavených ze dřeva. V době výzkumu zde byla takřka 100% nezaměstnanost (Růžička, Toušek, 2005, s. 249). V lokalitě došlo ke zlepšení v oblasti školství a to díky tomu, že v obci Dol'ákov, pod kterou osada spadá, byla zřízená škola, kde docházejí právě děti z této vyloučené osady. Připravují se zde na vstup do školy a učí se návykům, které jsou k tomu potřebné. Z této výzkumné zprávy mohu také zmínit to, že děti, které navštěvují základní školu, po pár letech přestanou držet krok s ostatními spolužáky a bývají přerazeni do speciální školy (Růžička, Toušek, 2005, s. 261).

Dále zde uvedu příklad sociálního vyloučení obce Janov, která se nachází nedaleko Popradu. Rodiny zde bydlí v chýších, které jsou nelegálně vystavěné. Pitná voda zde byla zavedena až v roce 2004, do té doby obyvatelé osady brali vodu z půl kilometru vzdáleného potoka. V době výzkumu, který probíhal v letech 2004 – 2005, nebyla v osadě zavedena elektřina, jako zdroj byly proto užívány autobaterie z automobilů. Také zde nebyly vybudovány toalety a k vykonávání potřeby sloužil lesní porost. Nachází se zde však i bytový obecní dům, kde je

zavedena elektřina i voda, dokonce i kanalizace, vše se ovšem nachází ve špatném stavu, jak je pro sociální vyloučení typické. Je zde také zřejmá sociální segregace, kdy se lidé z osady nemohou podílet na veřejném životě, diskriminace se zde projevuje na různých úrovních, pro příklad uvedu, že při nástupu do školy bývají děti označovány za velice zanedbané a zaostalé (Plavjaniková, Pechanová, Kubíková, 2005, s. 337 – 338).

Z novějších výzkumů, v nichž se hovoří také o znevýhodňování sociálně vyloučených Romů, mohu uvést práci Jakuba Konečného (2016), který se zabýval životní strategií Romů právě na Slovensku. Zmínil zde nesnadný přístup k participaci na politickém dění osob, které jsou sociálně vyloučené. Dalším výstupem jeho práce bylo to, že na základní škole, kterou děti z romské osady navštěvují, bývají umístěni do „horších“ tříd (Konečný, 2016, 55; 58).

Z nejnovějších výzkumů zde zmiňuji výzkum „Úrovnepodmienokprezdravie a zdravotné potrebyvovylúčenýchromskýchosídleniach na Slovensku“, který realizovali odborníci z Lékařské fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košicích. Tento výzkum se tedy zabýval podmínkami pro zdraví, přičemž je do této studie zahrnuto více než 400 romských vyloučených lokalit (Belák, 2020, s. 31). Podmínky pro život v romských osadách na Slovensku nejsou dobré. Romové, kteří zde žijí, se potýkají s nedostatkem stravy, která je také nekvalitní, což má za následek sníženou funkci imunitního systému a výskyt různých onemocnění. (Belák, 2020, s. 51) Také je v těchto osadách časté nadužívání návykových látek (Belák, 2020, s. 56) Ve výzkumu se také ukázalo, že spousta domácností zanedbává svoji osobní hygienu, ovšem i přesto výrazně převažují domácnosti, které o svou hygienu dbají. Jako příklad lze uvést, že 16, 4 % dospělých si neumývá ruce mýdlem, 26, 2 % osob ze zkoumaných lokalit si nemyje každý den zuby. V souvislosti s hygienickými podmínkami lze uvést také to, že přibližně v 16, 9 % domácností se běžně vyskytovali ploštice, švábi či hlodavci. (Belák, 2020, s. 65) Co se týče materiálních podmínek v obydlích rodin, spousta jich je připojena na elektřinu, avšak velice časté je spalování dřeva, spousta domů také není zateplena. (Belák, 2020, s. 85) Typické také pro romské osady bývá, že obyvatelé nemají přístup k vodě. Z výzkumu vyplynulo, že v 80, 9 % mají obyvatelé lokalit možnost připojení k veřejnému vodovodu, v 10 obcích s osídleními nemají obyvatelé připojení k vodě. Přístup ke kanalizaci měla také většina domácností (Belák, 2020, s. 89 – 91).

4.3 Sociální vyloučení v zahraničí

Nejprve se pokusím popsat sociální vyloučení Romů v Srbsku a Černé Hoře. Zde se touto problematikou zabývali Bodewig a Sethi (2005), kteří se pokusili na základě studia dalších výzkumů prozkoumat tuto problematiku do hloubky. Z demografického hlediska jsou romské rodiny mladší a také mají více dětí oproti většinové populaci. Stejně jako jinde, i v Srbsku či Černé Hoře jsou Romové častěji ohroženi chudobou a sociálním vyloučením. Ne jen ti, kteří žijí ve vyloučení v osadách, ale z části je riziko také u těch, kteří jsou do společnosti začleněni (Bodewig, Sethi, 2005, s. 13). Sociální vyloučení v Srbsku je také genderově předpojaté, že větší riziko sociálního vyloučení hrozí rodinám, kde má hlavní slovo žena (Bodewig, Sethi, 2005, s. 14 – 15). Také samozřejmě záleží na vzdělání, s čímž souvisí i zaměstnanost a finanční situace domácností. Významným aspektem, který může pozitivně ovlivnit životní situaci je znát kromě romštiny i další jazyk. Podle srbské studie polovina vyloučených Romů mluví pouze romsky (Bodewig, Sethi, 2005, s. 23).

Bytová situace sociálně vyloučených Romů v Srbsku je samozřejmě horší oproti většinové populaci. Na základě výzkumu mělo například toaletu v obydlí pouze 29, 8 % domácností, koupelnu 31, 5 % domácností a přístup k vodě 63, 2 % domácností. Podobná situace je také v Černé Hoře. Nejvíce vyloučených Romů žije ve velkých městech ve slumech (Bodewig, Sethi, 2005, s. 30 – 31).

V Černé Hoře je vysoká míra chudoby, přesto zde nejsou příliš významné rozdíly mezi Romy a jinými ohroženými skupinami jako jsou kupříkladu uprchlíci či vysídlené osoby. I tak podle zjištění má sociální vyloučení Romů hlubší dopady než u ostatních skupin (Bodewig, Sethi, 2005, s. 16 – 17).

Také ze srovnání výzkumu ze Srbska a Černé Hory vyplynulo, že vzdělání mezi Romy je nízké, přičemž často se stává, že romské děti nenastoupí do školy. V Srbsku ke studiu není zapsáno 35 % dětí, také v Černé Hoře je docházka Romů do školy oproti většinové populaci výrazně nižší (Bodewig, Sethi, 2005, s. 21).

Z novějších studií mohu uvést studii „Assessment of the situation in substandard Roma settlements in 21 municipalities in Serbia“. Tato studie mapovala bytovou situaci v určených srbských vyloučených lokalitách. Cílem bylo zvýšit kvalitu bydlení těchto osad a také byly stanoveny finanční prostředky pro výkon činností pro zlepšení podmínek bydlení. Bytová

situace v lokalitách byla zjišťována pomocí ukazatelů jako přístup k vodě, napojení na kanalizaci, elektrinu, veřejné osvětlení, umístění lokality, kvalita bytových jednotek (Jovanović, 2014, 8; 2). Situace v každé vyloučené lokalitě byla specifická, avšak bydlení bylo ve všech případech identifikováno téměř nevyhovující.

Jako poslední příklad sociálního vyloučení bych chtěla uvést příklad z Maďarska. Výzkum, z něhož budu čerpat data, se týkal procesu sociálního vyloučení Romů, toto bylo zkoumáno ve 20 maďarských lokalitách a výzkum se konal v letech 2012 – 2014 (Virág, Váradi, 2018, s. 489). Tito autoři došli k závěru, že sociální a prostorové vyloučení Romů je způsobeno postoji majoritní společnosti k této menšině. Není žádným překvapením, že i v Maďarsku dochází k vytváření hranic mezi většinovou populací a romskou minoritou. Tyto hranice jsou velmi silné a sociálně vyloučené osoby žijí v ghettech. Sociální sítě jsou zde založeny hlavně na vztazích v rodinách a mezi příbuznými. Tyto vztahy jsou důležité zejména proto, že poskytují materiální a emoční podporu při boji o přežití a mají také ochrannou funkci. Rodiny žijící v těchto ghettech jsou segregované a je pro ně skoro nemožné vytvořit a udržovat vztahy s většinovou populací. To ovšem neplatí pro olašské Romy, pro které naopak není problém navázat kontakty s většinovou populací, protože jsou majoritou vnímáni jako „ti lepší“. Jsou vzdělanější a celkově jsou schopni lepší integrace. Autoři této studie tvrdí, že celková schopnost pro začlenění romských rodin zde stojí na hierarchii uvnitř romské komunity. Také se ukázalo, že romské rodiny s vyšším společenským statusem si drží odstup od stigmatizovaných romských rodin, tato stigmatizace se odráží v jejich životním stylu a bydlení (Virág, Váradi, 2018, s. 495 – 496).

Vzdělanost sociálně vyloučených osob je i v Maďarsku na nízké úrovni. Děti ze sociálně vyloučených lokalit jsou i zde znevýhodňovány a umísťovány do speciálních škol (Balogh, 2012, s. 213).

5 Metodologie

5.1 Výzkumný cíl a výzkumná otázka

Výzkum se věnuje životní situaci rodin v sociálně-vyloučené lokalitě ulice Míru ve Frýdku-Místku. Výzkumným cílem je porozumět životní situaci rodin ve vybrané vyloučené lokalitě. V návaznosti na tento cíl jsem výzkumnou otázku formulovala následovně: Jak rodiny vyloučené lokality ulice Míru ve Frýdku-Místku interpretují svou životní situaci?

5.2 Popis použitých metod

Pro účely tohoto výzkumu jsem zvolila kvalitativní výzkum. Díky tomuto typu výzkumu lze získat velké množství dat od nízkého počtu respondentů (Jandourek, 2009, s. 205). Na základě získaných dat se kvalitativní výzkum snaží o hloubkové porozumění zkoumaného fenoménu (Hendl, 2016, s. 49). Tohoto hloubkového porozumění se snaží dosáhnout v přirozeném prostředí respondentů. Kvalitativní výzkum má povahu vyprávění a výzkumník má možnost reagovat na situace, o nichž nepředpokládal, že by mohly být významné (Matoušek, 2007, s. 162). Disman (2011, s. 285) definuje kvalitativní výzkum jako: „*nenumerické šetření a interpretaci reality*“, jejichž cílem je „*odkrýt význam pokládaný sdělovaným informacím.*“

Užití této metody mi připadá vhodné z toho důvodu, že díky ní získám větší náhled na diskutované téma, tedy na to, jak respondenti vyprávějí o životě v lokalitě. Tyto výsledky budou platit pouze pro zkoumanou vyloučenou lokalitu, tedy na soubor, na němž byla data sesbírána (Švaříček, Šedřová, 2014, s. 25), nebudou tedy plošně zobecnitelné, což lze považovat za limit výzkumu (Hendl, 2016, s. 46). Hendl (2016, s. 46) uvádí, že kvalitativní výzkum je považován za „výzkum pružného typu“, a to proto, že v průběhu sběru a analýzy dat může výzkumník pozměňovat a doplňovat výzkumné otázky, což lze považovat za výhodu. Hendl (2016, s. 46) přirovnává práci kvalitativního výzkumníka k roli detektiva, který vyhledává a analyzuje informace, které mu pomáhají k osvětlení zvolených výzkumných otázek, přičemž tyto data sbírá v přirozeném prostředí respondentů. Na konci výzkumu jsou formulovány nové hypotézy o pozorovaném fenoménu (Hendl, 2016, s. 46; Disman, 2011, s. 286). Tyto hypotézy jsou formulovány na základě podobností, které

výzkumník nachází v sesbíraných datech (Disman, 2011, s. 286). Tyto vzniklé hypotézy lze ověřovat dalším výzkumem (Jandourek, 2009, s. 2005).

5.3 Popis výzkumného souboru

S ohledem na cíl své práce jsem se rozhodla pro účelový výběr výzkumného souboru, při němž je výzkumný soubor vybírán cíleně na základě předem stanovených kritérií (Miovský, 2006, s. 135). V mém případě bylo za kritérium považováno to, aby participant byl obyvatel lokality ulice Míru ve Frýdku-Místku. Dalším kritériem bylo, aby participant žil v lokalitě se svou rodinou, kterou v případě tohoto výzkumu chápu jako soužití alespoň dvou osob ve společné domácnosti, které pojí vztahy.

Participanty jsem chodila oslovovat do jejich domácností v doprovodu sociálního pracovníka centra Pramínek, tato služba sídlí přímo v lokalitě. Participant byli z řad jejich klientů. Byl domluven přesný den a hodina, ovšem velice často se stávalo, že participant ve stanovený čas nedorazil, takže místo plánovaného rozhovoru jsem sháněla další potenciální participanty. Lze tedy říct, že přesný výběr výzkumného souboru probíhal kombinací účelového a příležitostného výběru. Myšlenka příležitostného výběru spočívá v tom, že výzkumník se snaží využít různé příležitosti k tomu, aby získal participanty pro svůj výzkum. Důležité je, aby výzkumník dokázal improvizovat a právě díky tomu uměl využít různé situace, které se nabízí (Miovský, 2006, s. 134).

Tato situace, která nastala před započítím sběru dat lze považovat za obrovský limit výzkumu. Díky tomu, že se stávalo, že participant nepřicházeli na domluvené schůzky, byl pro mě sběr dat z časového hlediska velice náročný. Mohu se domnívat, že oslovování participant nedocházeli z toho důvodu, že nechtěli cokoli sdílet s cizí osobou anebo se nechtěli konkrétně sdílet o své situaci. Nakonec se mi ovšem podařilo získat zajímavý soubor pěti participantů, konkrétně se jednalo o dva muže a tři ženy.

5.4 Způsob zpracování dat

Pro sběr dat jsem použila techniku polostrukturovaného rozhovoru s předem připravenou osnovou otázek. Tuto techniku sběru dat jsem zvolila z toho důvodu, protože právě díky polostrukturovanému rozhovoru lze „získat detailní a komplexní informace o studovaném

jevu“ (Švaříček, Šed'ová, 2014, s. 13). Miovský (2006, s. 159 – 160) uvádí, že polostrukturovaný rozhovor je nejrozšířenější formou rozhovoru. Při jeho tvorbě se nejprve vytváří okruh otázek, které jsou pro výzkumníka závazné. Tento okruh otázek tvoří „jádro interview“, díky němuž má výzkumník jistotu, že během rozhovoru budou probrána všechna potřebná témata. Pořadí zvolených otázek lze zaměřovat v závislosti na průběhu rozhovoru (Miovský, 2006, s. 159). U každého z rozhovorů se také může měnit styl pokládání otázek. Hendl (2016, s. 173) uvádí, že je velmi důležitý způsob, jakým je otázka položena, poněvadž toto předurčuje, jak na ní určitý participant odpoví.

V průběhu každého rozhovoru jsem se snažila pokládat otázky neutrálně, abych tak minimalizovala případné vnucování odpovědí, jak to uvádí také Hendl (2016, s. 173).

Za užitečné při polostrukturovaném rozhovoru se pokládá užití doplňujících otázek, které dopomáhají k lepšímu uchopení zkoumaného fenoménu. Během rozhovorů s participanty jsem si občas také ověřovala, zda jsem dobře porozuměla předkládanému (Miovský, 2006, s. 160). Hendl (2016, s. 170) upozorňuje na to, že před započítím sběru dat je nutné zvážit předpokládanou délku rozhovoru. Ta se ovšem ve skutečnosti měnila v závislosti na tom, jak byli respondenti ochotni se otevřít diskutovanému tématu.

Pro účely tohoto výzkumu jsem vytvořila tuto sadu pokládaných otázek:

1. Jak dlouho v této lokalitě žijete? Jak byste toto místo popsal/a? Jaké zde vnímáte problémy?
2. Jak jste spokojeni s bydlením?
3. Kolik vás žije ve Vaší domácnosti?
4. Vyprávějte mi o tom, jaké máte sousedy.
5. Popište mi, jak vypadá Váš den.
6. Můžete mi popsat, jak daleko od lokality je obchod? Popište mi, jak probíhá cesta tam. Jak dlouho trvá?
7. Máte nějaké zaměstnání? Jaké? Pracují ostatní členové Vaší rodiny? Pokud ne, co děláte? Hledáte si zaměstnání? Jak se Vám to daří? Jak jste v práci spokojení?
8. Povězte mi něco o Vašem vzdělání.
9. Máte děti? Kolik? Jak jsou staré?
10. Navštěvují Vaše děti školu nebo školku? Jak se připravují na výuku?
11. Vyprávějte mi o tom, jak Vaše děti tráví volný čas.
12. Kdo Vám pomáhá, když potřebujete s něčím poradit/ pomoci? Pomáhají Vám? Jak konkrétně? S čím Vám pomohli?
13. Můžete zhodnotit, jak se Vám zde žije?

Rozhovory probíhaly v prostorách centra Pramínek, které se nachází přímo ve vyloučené lokalitě ulice Míru ve Frýdku-Místku. Zvuk jsem nejprve zaznamenávala na záznamník na svém notebooku, po technických potížích jsem začala rozhovory nahrávat na záznamník ve svém mobilním telefonu, který zajistil lepší kvalitu nahraného zvuku. Podle Miovského (2006, s. 197) je audiozáznam pro výzkumníka velkou podporou. Výzkumník si totiž nemusí dělat poznámky ohledně obsahu rozhovoru, zaznamenává si jen poznámky z pozorování, které audiozáznam nezaznamená. Obrovskou výhodou audiozáznamu rozhovoru je to, že je na něm zachyceno vše přesně tak, jak se odehrálo. „... zachycuje veškeré kvality mluveného slova, tedy sílu hlasu, délku pomlky, různé doprovodné zvuky, či řečové vady atd.“

Získaná data byla zpracována prostřednictvím interpretativní fenomenologické analýzy. Smyslem interpretativní fenomenologické analýzy (dále jen IPA) je porozumění žité zkušenosti člověka, tím lze prozkoumat, jak je člověkem utvářena žitá zkušenost, díky čemuž lze dojít k porozumění konkrétní události nebo procesu (Smith, Flowers a Larkin, 2009, cit. dle Koutná Kostínková, Čermák, 2013, s. 9). IPA umožňuje podrobnou exploraci subjektivní zkušenosti a je vhodným vodítkem pro výzkumníky, kteří nemají hluboké filosofické znalosti (Willig, 2001, cit. dle Koutná Kostínková, Čermák, 2013, s. 9). Výzkumník se snaží vstoupit do vnitřního světa participanta a porozumět významům, které přikládá zkoumanému fenoménu. Výsledek má potom utvářet text, který „zní pravdivě“ tomu, kdo měl s daným fenoménem určitou zkušenost a poskytuje vzhled výzkumníka, který tuto přímou zkušenost nemá (Hendl, 2016, s. 128). Od tradičního kvalitativního výzkumu se IPA liší tím, že dospívá k porozumění na individuální úrovni a specifických rysech konkrétní osobnosti a zaměřuje se na to, jaký význam tento jedinec v určitých podmínkách přikládá určité žité zkušenosti a jak tyto zkušenosti nabývají na významu. Toto je tzv. idiografický přístup. (Koutná Kostínková, Čermák, 2013, s. 9). Podle Williga (cit. dle Koutné Kostínkové a Čermáka, 2013, s. 9) je IPA „považována za přístup, který poskytuje více prostoru pro kreativitu a svobodu výzkumného procesu než jiné kvalitativní přístupy.“

Teoreticky je IPA zakotvena na třech pilířích – fenomenologii, hermeneutice a na již zmíněném idiografickém přístupu. Souvislost s fenomenologií lze najít v tom, že IPA se snaží o hledání jedinečné žité zkušenosti člověka a prozkoumává to, jak je svět zakoušen konkrétní jedinci v konkrétním čase (Koutná Kostínková, Čermák, 2013, s. 10).

IPA pracuje s termínem „dvojitá hermeneutika, což znamená, že participant sám se snaží dojít porozumění s daným fenoménem a zároveň výzkumník se snaží porozumět tomu, jakým způsobem k tomuto porozumění participant dochází (Koutná Kostínková, 2013, s. 11).

„V průběhu analýzy dat se výzkumník od respondentů vzdaluje a dává do analýzy více ze sebe. Ale to, co pochází z něj, je spojeno s respondentovou žitou zkušeností...“ (Smith, Flowers a Larkin, 2009, cit. dle Koutná Kostínková a Čermák, 2013, s. 11).

Posledním pilířem je idiografický přístup, který je změřen na konkrétní jedince zažívající specifickou situaci (Koutná Kostínková a Čermák, 2013, s. 11).

V průběhu analýzy dat jsem nejprve rozhovor doslovně přepsala. Přepis neboli transkripce rozhovoru je z časového hlediska velmi náročná, je ovšem podmínkou pro podrobné vyhodnocení (Hendl, 2016, s. 212). Po přepsání rozhovoru jsem text pročetla a označovala si pasáže, které se vztahovaly k výzkumné otázce. Tento krok se nazývá otevřené kódování. Švaříček a Šedřová (2014, s. 211) vysvětlují kódování jako proces, při němž jsou údaje z textu rozebrány a znovu složeny úplně novým způsobem. Zároveň je podle těchto dvou autorů kódování efektivní způsob, jak započít analýzu dat. Pasáže, které jsem si v textu označila, byly slova, věty nebo jejich části, někdy i celé odstavce (Švaříček, Šedřová, 2014, s. 211 – 212). Takto označenému textu jsem přiřazovala jednoduché názvy – kódy, které vystihovaly myšlenku vyznačeného textu. Toto mi umožnilo lepší orientaci v něm, zároveň se mi začala vynořovat témata se vztahem k výzkumné otázce (Hendl, 2016, s. 251). Následně jsem se k těmto tématům vracela, znovu je pročetla a uspořádávala je na základě podobností, podle toho, čeho se jednotlivá témata týkala, do kategorií (Švaříček, Šedřová, 2014, s. 221). Na konci procesu mi vznikly následující kategorie, které jsou dále rozepsány v následující kapitole:

- Nevyhovující bydlení
- Vzdělanost a zaměstnanost v rodinách
- Distanční výuka dětí
- Potíže rodin
- Kolektiv v lokalitě
- Dostupnost služeb

5.5 Interpretace výsledků

5.5.1 Nevyhovující bydlení

Podle slov participantů je bydlení v lokalitě nevyhovující. Ve vlastních domácnostech si participaci snaží udržovat čistotu, ovšem společné prostory jsou ve velmi špatném stavu. Zejména se jedná o plíseň a zápach na chodbách ve společných prostorách.

„Prostě... chodby jsou jednou, jedenkrát takové a ... a to fakt už nepomůže nic. Ani žíravina, si myslím. Nevím. Mělo by se to tam spravit, ale.. jáněřikám jenom jako můj vchod, ale i ostatní. Jo, a to, jako, smrdí tam žumpy, jo, když prší.. to je strašně cítět... Nevím jako.“

Většina domácností nemá k dispozici koupelnu, ta v domech úplně chybí, toalety jsou situovány mimo bytové jednotky na chodbách domů.

„ ...v určitých bytech nejsou sprchy, koupelky, záchody vevnitř, jo, a podobně je to všechno na chodbě. Máme záchod na chodbě, především, jo, a... dá se říct (hmm), stačilo by sprchovací kouty, jo, ale určité baráky tam mají, jo, jako, třeba, dvacet pětka nebo dvacet šestka, můžu říct, tam mají, ale co se týče dalších bytů tam dál, když se podíváte, je to po sobě takhle, tak nejsou, jo.“

Některé byty mají své vlastní sociální zařízení uvnitř bytu, ovšem ve většině případů v bytech opravdu chybí toalety, a co se koupelen týče, bývají vyžívány služby prádelny, kde jsou situovány také sprchy. Prádelna se nachází přímo v lokalitě. Obyvatelé vyloučené lokality tedy většinou využívají zpoplatněné služby prádelny, kde se chodí sprchovat a prát prádlo.

„A ještě, plus, se děti chodily koupat, vlastně i družka, do společných sprch. Takže. Já jsem platil vlastně i služby sociální, za ty sprchy, tam se platí vlastně za sprchu 20 korun..“

Ne pokaždé však obyvatelé mohou využít služby prádelny, proto pro potřeby hygieny používají vlastní vaničky. Hygiena je nedostatečná také z toho důvodu, že v bytech chybí přívod teplé vody, tudíž si ji obyvatelé musí ohřívat. Právě absenci koupelen a teplé vody lze považovat za velmi problematické.

„Ale většinou tady co znám, tak se většinou všichni osprchují jenom ve vaničkách. Jako ale to znám.. jsme: moje sestra, mladší, takže je u mamky, já, takže oni se koupou ve vaničkách, ohřejou si do ní vodu a koupají se ve vaničkách.“

K bytové situaci mohu ještě doplnit to, že v domech se topí v kamnech, do nichž si domácnosti musí obstarávat materiál, což v dnešní době není úplně běžné.

„ ... ve sklepě, musíme topit samozřejmě, že, takže to je teď problém takový, že musí člověk topit dřevem, uhlím, jo, já například topím dřevem, uhlím... takže u mě ve velkém není problém, ale.. člověk prostě musí topit v kamnech, jo takhle, to je teď takové už v dnešní době, moc, není to moc jako, ...můžu říct, že hygienické to není, jo, pro toho člověka. Takhle. Třeba pro mě. Máme rok 2021 a eště se tu topí, jo, doslova, v kamnech. To je teď takový problém.“

Podle slov participantů se plánuje, že bytová situace v lokalitě se bude napravovat. V budoucnu by měly být v domech přistavěny sprchy. Ovšem není známo, kdy.

„Vlastně z města říkali, že, z města říkali, že budou dělat ty sprchovací kouty, jo, nevím, jestli to mají v plánu, nebo jestli to budou dělat, ...“

Právě díky výše zmíněnému lze říci, že bydlení je nevyhovující. Zejména je to nevhodné prostředí pro výchovu a celkový vývoj dětí. V bytech je také málo prostoru, takže děti nemají moc místa na učení.

„...všechny ty děcka mám školou povinné a vesměs to místečko na to učení ani ten prostor jako moc není.“

Z mých participantů jen jedna zmínila, že bytová situace její rodiny je dobrá. Žije v rekonstruovaném bytě, kde je dostatek prostoru, nachází se zde toaleta, sprchový kout, také zde má přívod teplé vody.

„Jo, jako bydlí se dobře, byt je po opravě, jo, to jsou dva byty propojené, město nám to dalo do kupy. V bytě je všechno, co potřebuju, jsme v přízemí, takže nikdo se nemůže stěžovat, a jako... dá se to.“

Díky výše zmíněnému také v případě potřeby propůjčuje svou koupelnu vlastním příbuzným, kteří by se jinak museli umýt ve vaničce u sebe v domácnosti nebo využít sprchy v prádelně.

„Nebo když už potřebujou, tak se mě zeptají, řeknu: „Tak si tam sběhni, zavři se a.. tak se osprchuj u mě.“ No, ale většinou se koupou ve vaničkách. Prostě, že ohřívají, nasadí tam děcka, prostě opláchnou...“

Dalším bodem, který lze zmínit, jsou náklady na bydlení. Zde se výpovědi participantů lišily. Pro některé byly náklady spojené s bydlením přiměřené.

„Jako, takhle, že... jak bych to řekla. Ehm, za prvé, co se týče jako naj..naj..nájmu jako, tak jako, to je výborný, to jako byt tak vyhovuje, že platím jenom vlastně 3500, takže, že tam není nějaká větší částka, jako, ...“

V případě jiných respondentů však byly náklady vysoké.

„...takže dohromady taky nějakých jedenáct tisíc a absolutně to neodpovídá. (...)Mám čtyři děti, které jsou školou povinné, momentálně teď majou.. tak jak to je, ale i tak to neodpovídá tomu prostě. Jo, to učení a... ehm, ten klid prostě, to děcko na to každé nemá.“

Jeden z participantů také uvedl, že díky vysokým nákladům spojených s bydlením, on i jeho rodina o byt v lokalitě přišli. Momentálně je tedy bez střechy nad hlavou, ale uvedl, že ve svém okolí má někoho, kdo mu v jeho situaci pomáhá zajistit základní potřeby.

„... přišli jsme o.. ten byt, prostě jsme neplatili nájem, jo, takové věci, tak jsme o ten byt přišli (...). Víte co, já bydlím jako tu, ale přespávám vlastně po takových ehm... jak bych Vám to řekl... Jsem vlastně bezdomovec, tak, tak, jo. (...) Jo, ale necítím se jako bezdomovec, protože se tomu samozřejmě nepodám. Takže mám ještě někoho, kdo mi pomůže, abych jsem se moh osprchovat, vyprat ty věci a tak.“

Participanty byla také zmiňována snaha najít si nové bydlení mimo lokalitu, je ovšem ztíženo finančními možnostmi nebo také předsudečným jednáním majitelů potenciálního nového bydlení. V jednom z rozhovorů jsem vyzorovala, že určitá rodina neměla závažnější potíže, které souvisí se sociálním vyloučením, ba naopak. Rodinná situace byla dobrá, jediným důvodem, proč setrvala v lokalitě, byla nemožnost nalezení adekvátnějšího bydlení mimo lokalitu právě díky předsudkům společnosti.

„To je tím, že je nás hodně a že jsme Romáci. Takže tak bych to řekla. To bych se musela trefit na majitele, který fakt je.. prostě přizpůsobivý, jo, jedna věc. A že mu nevadí, že jsme Romové. Bo teďka, v dnešní době, jako lidi si vyberají, já je chápu. Jo, jako. Ti Romáci jim zničili, jo nanosili prostě ty, já nevím, ty štěnice, jo, a to prostě.. a už to prostě je zasviněný celý byt. Tak co bych Vám řekla. Všechno zničí, všechno, co je dobré, prostě, rozkrádají, jak se říká, jo, a.. neplatí nájem, narůstají jim dluhy a.. musí letět ven. A co má dělat majitel. Majitel musí dát zase dokupy celý byt, jo a pronajímat takovým lidem, co se budou o to starat. Takže vlastně ten člověk už nedůvěřuje, myslí si, že všichni jsou stejní.“

5.5.2 Vzdelanost a zaměstnanost v rodinách

V této kategorii se nejprve zastavím u vzdělání participantů. Participanté uváděli, že mají pouze základní vzdělání. Většinou po ukončení povinné školní docházky studovali ještě na středních školách, vždy učňovské obory, ovšem svých studií zanechali.

„Jo, jo, to bylo učiliště odbor.. odborné učiliště (název), to byla průmyslovka, kterou jsem nechal, neučil jsem se. To byla moje životní chyba asi... Z prvního ročníku jsem vlastně odešel

*a nechal jsem toho, prostě jsem vlastně odešel a nechal jsem toho, prostě jsem nevy..
nevyučení vlastně.“*

Jedna z participantek uvedla, že důvodem pro ukončení studia bylo její těhotenství.

„No, já nemám výuční list, byla jsem na střední škole, střední školu jsem nedodělala, bo jsem čekala nejstaršího syna, takže vlastně jenom to základní vzdělání.“

Většina mých participantů tedy měla jen základní vzdělání s tím, že studovali i učňovské obory na středních školách, tyto studia tedy nedokončili, jak již bylo uvedeno. Pouze jedna z participantek uvedla, že má ukončené střední vzdělání s výučním listem. Studium jí chybí, ráda by se do školy dokonce vrátila. Kromě výučního listu také absolvovala kurz prostřednictvím úřadu práce.

„Ehm, jsem jako vyučená pomocná síla v kuchyni, a jako kdybych měla jako takhle říct, tak radši bych se ještě vrátila. (...) jsem dělala vlastně servírku, ale to jsem měla přes pracák, kdyby jak něco taky taka škola, že jsem to měla jenom na dva roky... a to jsem vlastně, jak bych to řekla (dlouhá pauza) takový kurz.“

Participanté podle svých slov již nějaké pracovní zkušenosti měli, ovšem čtyři z pěti participantů byli nezaměstnaní. Práci si aktivně hledali, ve spoustě případech ji měli již přislíbenou.

„Jo, chodím na pracák, dá se říct, co každým... no, každý měsíc, jako, jo, můžu říct, no teď paní jenom čeká, paní (jméno) čeká na... dá se říct odpověď, že prostě e-mailem jí to mám poslat, dohodu o provedení práce tady toho, té lokality, jo. Takže... teď od patnáctého března bych měl jít nastoupit.“

V případě tohoto respondenta se jednalo o sezónní práci, kterou vykonával každý rok.

„To je každým rokem prostě to děláme, jo, takhle, takže doufejme, že nám to vyjde, no.“

Nabídky práce respondenti hledali jednak prostřednictvím úřadu práce, ale také ve velkém měřítku využívali známosti svých příbuzných, kteří jim s hledáním práce pomáhali.

„No, to mi dohodil brácha tak. Brácha mi dohodil že tam pracoval, protože on je vlastně strojník, on dělá s bagrama, takže se dostal tu, jak dělají ten obchvat ve Frýdku, ... tak on tam

pracoval u firmy (název) a vlastně někdo tam dohodil a někdo tam sháněl, jakože potřebují nějaké schopné lidi, co dokážou, jo, a vlastně já v tom umím chodit, takže mi to dohodil a... loni jsem tam byl docela dlouho.“

Jednou z participantek také bylo uvedeno, že zatímco si hledá zaměstnání přes úřad práce, přivydělává si společně s manželem brigádou. Jedná se o starost o dům, v němž žije.

„No, momentálně my s přítelem, tady pod majitelkou, tady spravuje byty, tak my se snažíme teda využít a samozřejmě brigádně... takže děláme, on dělá, co se týče technických prací, já samozřejmě takový ten úklid, jo, jak je třeba, já nevím, podmetat, já nevím co, a hlavně úklid kolem domu.“

Hledání práce ovšem taky má své úskalí. Jedna z participantek uvedla, že měla pracovní nabídku, ale nemohla nastoupit z důvodu péče o děti. Děti jsou totiž ještě poměrně malé a participantka neměla nikoho, kdo by se o ně mohl stále starat, když by ona docházela do práce.

„Jako kdyby to ještě bylo možná méně hodin, nebo ta škola, kdyby byla otevřená, ta školka, tak ještě možná by se nějak dalo. Ale... Když je to vlastně teď zavřené, že... A teďka jakby nemůžu zase děcka nechávat samotné, že, doma, nejsou ještě dost, natolik velcí, aby to... takže takhle.“

Když se pozastavím u ostatních členů rodiny respondentů, pokud se jednalo o nezaměstnaného respondenta, byli nezaměstnaní i ostatní práce schopní členové rodiny. Ti si však také práci snaží najít.

„Já mám sehnanou práci a ona (přítečkyně) se vlastně zaevidovala, ale vím, že ten pracák ji nebude dlouho držet na tom pracáku, že ji bude posílat do práce, už má nabídky, takže já si myslím, že ona nastoupí hned do práce.“

Pouze jedna participantka uvedla, že je zaměstnaná, stejně tak její manžel. Toto byl však jediný případ, jinak byla zmiňována nezaměstnanost.

„Ehm, já pracuju v prádelně, jsem tam na dohodě, takže vlastně nestěžuju si, už tam jsem rok. Nestěžuju si. Je to tam dobré. V pořádku. (...) Ehm, pracuje (manžel) na pile, je neslyšící, dělá na pařezu a už tam je.. no, 8 až 10 let bych řekla.“

Stejně jako u hledání bytů, které bylo zmíněno v předešlé podkapitole, také v případě hledání práce se jedna participantka zmínila o předsudečném jednání v této oblasti. Hledání práce je ztíženo tím, že sama participantka má jednak zdravotní omezení, a také proto, že žije v sociálně vyloučené lokalitě.

„No, stalo se několikrát, že mě odmítli. Díky tomu, že mám prostě to omezení a je tam i časové omezení a nebo i z toho důvodu, prostě, že jste z této lokality, jo, takže tady z této ulice Míru, tak automaticky vás společnost odpíská, zažila jsem spoustu takových případů, když jsem třeba byla na úřadu práce, když jsem šla ze začátku, když jsem sem bydlela, tak jsem samozřejmě nahlásila adresu, že, ulice Míru a už ten člověk se prostě na vás podíval takovým.. divným pohledem...“

5.5.3 Distanční výuka dětí

V době pandemie COVID – 19 je všeobecně výuka náročnější než za normálních okolností. To pro děti žijící v sociálně vyloučených lokalitách platí dvojnásobně. Ve vyloučené lokalitě ulice Míru nemají participanti většinou přístup k internetu, ani zařízení, na němž by se mohly děti k výuce připojovat.

„My online výuku nemáme, protože my nemáme přístup k internetu, takže nemáme tablety a podobně, takže.. my akorát si bereme úkoly ze školy a zase jich buď skenujeme nebo jich tam označí.“

Distanční výuka dětí tedy probíhá samostudiem tak, že rodiče docházejí vždy v pondělí pro úkoly do školy, přes týden si je děti vypracují a v pátek je zase chodí do školy odevzdávat.

„Ehm, (jméno) to má vlastně takhle, že vlastně vždycky tam já chodím pro úkoly, ona mi vždycky vystaví úkoly a vždycky potom, jak to zanesu, ty úkoly, když jsou zrobené a u (jméno) teš. V pátek odnáším úkoly udělané a v pondělí idu zase pro nové úkoly...“

Rodiče se samozřejmě snaží svým dětem s úkoly pomáhat, ovšem ne vždy je to snadné. Rodiny proto využívají doučovací služby, které jsou nabízeny Charitou Frýdek-Místek. Doučovatelka se dětem věnuje, procvičuje s nimi to, co jim nejde, nebo to, co zrovna potřebují do školy. Rodiny tuto službu, zvláště v této době, oceňují.

„...zaplat'pánbůh, tady máme teda doučování zdarma, tak jsme samozřejmě vděční, protože tam jsou některé úkoly, kdy dítě vesměs fakt nad tím teď půl hodiny prostě dumá a přemýšlí, jak to má být, a díky tomu, že já už jsem několik let ze školy ven se základním vzděláním, tak jsou některé úkoly, prostě, které nevyřeším, takže zaplat'pánbůh, že tady máme ty doučovatelky,...“

Doučovatelka je také v kontaktu s učiteli dětí, komunikuje s nimi, dokonce učitelé posílají úkoly dětem i přes ní.

„No, tak pro úkoly, teď jsme byli momentálně, jsem byla pro to, ale jinak, pak teda učitelka komunikuje s doučovatelkou od dětí, tak si tak jako přeposílají přes sebe, takže ty úkoly se k nám dostanou, k těm děckům.“

Jednou z participantek bylo reflektováno, že právě účast na doučování pomáhá jejím dětem zlepšovat jejich studijní výsledky a podpořit je.

„Že on (syn) to potřeboval, protože vlastně, ehm, ne, že by neuměl, ale nechťelo se mu, tak jsem vlastně se domluvila tak, že bude mít aji ve škole aji tady doučování a teď v pořádku. Teď nás chválíjou. Jak ve škole, tak aji tady doučovatelka, že.. se hodně změnilo jako. Že teď umí.“

U tématu vzdělávání dětí bylo jen jednou participantkou zmíněno, že online výuka v jejich domácnosti funguje bez potíží. Mají připojení k internetu i zařízení, na nichž se děti mohou k výuce připojovat. Problém byl jen na začátku pandemie, kdy rodina neměla zařízení pro to, aby se online výuky mohly účastnit všechny děti. Nyní už je vše v pořádku a online výuka nečiní rodině potíže.

„Jako ze startu to byl problém, bo každý musel mít to svoje. Takže vlastně... takhle problém jak hrom, takže musela jsem neobjednávat ještě další dva telefony, šikovné, (...) No, tak prostě, my to máme tak, že já mám v telefoně jejich účty, tím pádem se podívám, kdo co má ráno a podle toho se prostě organizuju.“

5.5.4 Potíže rodin

Prvním problémovým okruhem je kromě nevyhovujícího bydlení a nezaměstnanosti nedostatek financí, který právě s nezaměstnaností souvisí. Jeden z participantů dokonce uvedl,

že se dostal do finanční tísně a své závazky nebyl schopen splácet, proto přišel o bydlení. Chce však vše napravit, najít si nové bydlení a splatit dluhy.

„Neplatili jsme nájem a měli jsme nějaký dluh na vodě... prostě.. přišlo nám platit hodně peněz za studenou vodu, jo, prostě, (nesrozumitelné) nějaký problém v, podle mě, v trubkách kde utíká voda.. no, a přišli na to, že nám to utíkalo ze záchodu, ta voda. (...) jsem ochotný nějakým způsobem se domluvit na splácet to...“

Jiné domácnosti zvládají své závazky splácet, ovšem také jim potom zůstane méně financí pro zajišťování dalších potřeb, než je jen starost o bydlení a placení závazků, které se týkají bydlení. Právě díky tomu lze říct, že po finanční stránce rodiny zde strádají.

„No, platíme byt, odpady, prostě všechno, dá se říct, jo. To se třeba zaplatí městu takhle celkově, tak zaplatíme, jo, a přežijeme, jak se dá. (povzdychnutí) Takže tak asi, no. Je to takové...“

Dalším problémovým okruhem je to, že rodiny nedokážou zajistit řádnou východu svým dětem, což může vést až k odebrání dětí z rodiny. Tato problematika se týkala, v případě tohoto výzkumu, dvou rodin. Tedy ve dvou rodinách byly děti odebrány, ovšem rodiče pracovali na nápravě situace tak, aby děti mohly být svěřeny opět do jejich péče.

„Dohromady čtyři (dětí), ale dvě nejsou v mojí péči. (...) Hm, jsou někde jinde, ale budou navracení do mojí péče. Jako. Ale prozatím teď ještě nejsou jako.“

V druhém případě odebrání dětí byly dvě umístěny v dětském domově, s těmi byli rodiče v kontaktu, mohli si však pouze telefonovat. Další dvě děti byly svěřeny do pěstounské péče, ovšem každé k jiným pěstounům, o jednom z dětí svěřeném do pěstounské péče rodiče nevěděli, kde se nachází. Poslední dítě bylo v péči u příbuzných. I v tomto případě rodiče pracují na nápravě situace.

„Teď oni jsou vlastně v domove, v domove, jo, ty dvě holky jsou v (město)... a ty dva kluci jsou vlastně, nebo pro ně není domov, tak vyloženě, oni jsou ještě mladší, tak oni jsou vlastně v pěstounské péči. Obi dva ti kluci. Ten jeden je u (město) někde u nějakých rodičů, jsme s nima v kontaktu... a s tím druhým ještě nevím, že ona (přítelkyně) šla vlastně dneska... se zeptat...za.. za paní (jméno)... a jedno ještě máme v péči, to má její (přítelkyně).. její máma. To páté děcko. (...) Teď, když jsem bez těch dětí, a bez práce, tak je to takové, že... se snažím

ty děti získat zpátky, i když to bude těžké, teď mám slíbenou práci a pří.. přítelkyně má vlastně taky slíbenou práci, jo, tak chceme nastoupit do práce, vzít si někde byt a začít od znova. Jo, jak prostě.. zařídit, ehm, těm děckám pokojíček, jo, postupně navštěvovat je tam, aby viděli, že máme o ně zájem, ne, nebude to lehké, ale chceme je vlastně získat zpátky, že.“

Problém lokality jako celku je problematika užívání návykových látek, což je podle slov participantů záležitost spíše mladší generace obyvatel lokality. Kromě užívání návykových látek se jedná o užívání alkoholu a krádeže.

„Tady problémy nejsou, ale spíš tady prostě dělají mladí s téma drogami, fetujou, kradou, no, a tím pádem jsme v tom všichni, že. Takže vlastně já bych to řekla, jenom jednoduše, to dělají jenom mladí. Mladí nevědí prostě, jak se mají zaměstnat, takže celý den dělají blbosti, voloviny, no a tím pádem takhle to je.“

Pro lepší ilustraci těchto jevů se jedna participantka zmínila o době, kdy se do lokality přistěhovala. Zmínila se o zkušenosti s ublížením na zdraví na svém synovi.

„Ale.. ehm, celkově tady na té ulici... je to hodně o drogách.. o chlastu... o přepadávání.. a podobně. No, takže... takže když si vzpomenu na ty začátky, tak ty byly strašně krušné, protože já jsem tady byla zhruba týden a skoro mi tady utopili kluka ve vodě... ehm, čtrnáct dní na to mi potom zase kluka takovým stylem zbili, že já jsem si ho nesla domů na rukách,...“

Jeden z participantů se netajil tím, že měl několikaletou zkušenost s užíváním drog. Ovšem po tom, co přišel o bydlení a zejména o děti, rozhodl se s užíváním návykových látek přestat a to právě z toho důvodu, aby se zase mohl postavit na nohy a získat zpátky do péče své děti.

„...tak jsem přestal i pít a to všechno, takovéto věci, že. Protože jsem hodně holdoval alkoholu i drogám, takým věcem, jo, se přiznám, nic... pro mě nového,... ale teď už vlastně... jsem přišel na to, že o hodně jsem přišel, jo. Teď bych to mohl třeba si dovolit, když nemám ty děti, jo, teď bych moh chlastat a dělat ty věci, ale prostě to není ono, chci začít znovu... Jsem si uvědomil, že jsem o ty děti přišel a že mi to ch.. chyb.. chybí.“

Někteří participanté zmiňovali, že své problémy se snaží v první řadě řešit sami. Až když si nedokážou pomoci, požádají o pomoc své sociální pracovníky z centra Pramínek a městského úřadu. Spolupráci s nimi hodnotí velice pozitivně.

„No, já si myslím, že tady vlastně, jsou lidi, kteří takhle pomůžou a pomůžou hodně. Takže vlastně, já mám zkušenosti, neměla jsem nějaký obrovský problém, ale, prostě, jak paní (jméno), tak paní druhá (jméno). Prostě, tady paní (jméno), pan (jméno), jsou schopni pomoci. Jsou schopni pomoci.“

Jen jeden participant uvedl, že nespolupracuje s terénními sociálními pracovníky z městského úřadu. Důvodem byla jeho špatná zkušenost s komunikací s nimi a celkově s městským úřadem. Toto byla mezi respondenty výjimka. Jinak je spolupráce se sociálními pracovníky vnímána velice pozitivně a to nejen se sociálními pracovníky z centra Pramínek, ale také se sociálními pracovníky z městského úřadu, což dokládá citace výše.

„Ne. Ne, ne, ne. No, tak komunikace, ne.“

Když se ještě pozastavím u spolupráce se sociálními pracovníky, během uskutečněných rozhovorů jsem také zaznamenala, že spolupráce mezi obyvateli a sociálními pracovníky může být i oboustranná. Tedy, nejenom, když klienti něco potřebují po sociálních pracovnících, ale také pokud sociální pracovníci potřebují s něčím pomoci, jsou zde i klienti, kteří sociálním pracovníkům pomohou.

„Jo, taky, taky, oni, když něco potřebují, zajdou za náma až do bytu (smích), jo, Tam poprodej, tak jo, není problém. Když oni něco potřebují, pomůžeme. Jo, když nám třeba řeknou, já nevím, uvedu příklad, je tam vyhozená madrace, tam něco, určitou věc nebo aji pan (jméno), paní (jméno), tak jsme ochotni to uklidit, udělat, jo, i tady třeba pomoci, jo, v kanceláři někde nějaké krabice pomoci nebo s něčím, kdyby něco dovezou a potřebují to odnést, tak pomůžeme, není problém. Jako ta spolupráce tady je, jo, můžu říct. Opravdu, jo jako. Je to perfektní... Jo, jako takhle. My osobně s nima problém nemáme, oni s náma taky ne. Takže ta spolupráce tady je. Velká. Rozhodně. Jo, takhle.“

5.5.5 Kolektiv v lokalitě

Dá se říci, že obyvatelé lokality mají dobré vztahy se svými sousedy a rodinou, která také žije v lokalitě. Ovšem ve chvíli, kdy byly zmiňovány vztahy mezi obyvateli celkově, ukázalo se, že kolektiv v lokalitě není ideální a obyvatelé se mezi sebou moc nepřátelí.

„Takové ty... ehm, vztahy mezi náma Ro..Ro..Romama, jo, prostě... vnímám to jako ty problémy, určitě.“

Když se naskytne nějaká neshoda, snaží se ji obyvatelé samotní mezi sebou řešit.

„Když máme nějaký problém, tak to prostě vyřikáme mezi sebou, jo, uděláme určitý pořádky (...) vždycky se něco najde, samozřejmě, jo, není, nemůžu říct stoprocentní, jo. Člověk není stoprocentní, člověk má nějaké chyby, takže je to takové, jak to je.“

Podle participantů chybí v lokalitě společné aktivity, které obyvatelé kdysi vykonávali. Díky tomu lze říct, že se vytratila komunikace a právě komunikace mezi obyvateli vyloučené lokality je něco, co by se dalo zlepšovat. Bylo by vhodné znovu vykonávat společné aktivity v komunitě, protože v současnosti si lidé žijící v této vyloučené lokalitě drží od ostatních spíše odstup.

„Určitě, určitě by se dalo zlepšit nějaká spolupráce tady s těma... ehm, lidma tady na té ulici, v té komunitě, já nevím, třeba se, to bylo každým rokem, to uklízení prostě kolem těch domů, kolem toho lesa a podobně, protože při těch úklidách jsme několikrát prostě našli injekční stříkačky a podobně, takže by to nemělo být mezi těma dětma... a... taky by se mi líbilo, třeba.. kdyby... byly, já nevím, nějaké sdružení, aby se ti lidi do toho prostě zapojili, jo, aby to spíš tady lépe fungovalo, aby si ti lidi z toho města mohli říct, jo, žijí tady Romové, ale žijí tady slušně, pořádaně, mají prostě zájem něco prostě dělat, komunikovat a podobně.“

Důležitým bodem je zde také to, že participantů se shodli na tom, že prostředí lokality je nevyhovující pro východu dětí. Toto bylo již nastíněno v kapitole „Nevyhovující bydlení“. Problematické je to, že děti si mezi sebou navzájem ubližují, často spolu totiž tráví čas venku mimo své domovy.

„No, jako není to tady jako špatné, akorát, ehm, ohledně, vlastně, tadyk, lidí vlastně ně.. někteří a děcek, jestli mi dobře rozumíte, když syna pustím vlastně ven, tak za chvíli už něco, že on nadává, nebo, že ho bije.. a takové ty, takže.. takhle...“

Co se kolektivu a celkového života v lokalitě týče, bývalo zmiňováno, že člověk se musí na život v lokalitě adaptovat. Participantů byli s životem v lokalitě smířeni. Všichni zde žili již nějakou dobu a byli smířeni s tím, že nemají moc na výběr, kam by mohli z lokality odejít. Na vině je určitě špatná finanční situace díky nezaměstnanosti. Svůj podíl na adaptaci na život v lokalitě hraje určitě čas, který tu již participantů strávili.

„...postupem času teda si člověk musí zvyknout, protože nemá kam jít, jo, ale musíte si vybudovat nějakou tu autoritu, prostě nějaké to slovo a říct dost, takto se mnou zametat nebudete...“

Podle výpovědí participantů není život v lokalitě jednoduchý, spíše naopak. Z jejich úst bylo vyslovováno přání lokalitu jednou opustit a začít nový život mimo ni.

„...ehm, třeba by to, kdybych měla nějaké východisko, jakože nějaký jináčí byt, jakože pro ty děcka, více bezpečnost a tak dále, tak bych šla.“

Ráda bych zde citovala ještě výrok jedné participantky, který je krátký a stručně a výstižně popisuje život v lokalitě a přání se odstěhovat.

„Tady odsad' je nejlepší jít pryč. Přestěhovat se jinde. Mezi normální lidi.“

5.5.6 Dostupnost služeb

Zde bych začala tím, že lokalita je celkově snadno dostupná. Nachází se v podstatě kousek od centra Frýdku-Místku a jezdí tam i pravidelné autobusové spojení. Autobusová zastávka se nachází přímo v lokalitě, obyvatelé nemusí chodit nikam daleko, je vzdálená jen pár metrů od jejich domovů. Autobusem do města se obyvatelé vyloučené lokality dostanou minimálně jednou za hodinu. Pokud se po příjezdu do města potřebují dostat někam dál, není už tam samozřejmě problém díky husté síti spojení městské hromadné dopravy.

„No, tady jezdí autobus každou hodinu. Takže vlastně tady se nemůžete ztratit, prostě, když půjdete ve dvanáct, dvanáct sedmnáct vám ide autobus. Takže vlastně každou hodinu, no.“

Často pro dopravu z lokality a zpět bývá využívána taxislužba.

„No, buď je, já jezdím, buď autobusem jezdíme, anebo taxíkem, ...“

Jedna participantka zmínila, že vlastní auto, takže pro dopravu z lokality a zpět používá právě automobil.

„My jezdíme autem (smích).“

Nejčastěji však bylo uváděno, že participanté pro obstarávání vlastních záležitostí ve městě mimo lokalitu nejedí ani autobusem, ani taxíkem, ale chodí pěšky.

„ ... já všude chodím pěšky, takže mi je to (smích) jako spíš jedno. Já se spíš radši projdu, než abych jel autobusem, jo... “

Jak již jsem zmínila, dostupnost a návaznost na služby ve městě je dobrá. Často tedy do lokality dojíždějí autobusy, využívá se taxislužba, velice často se chodí pěšky, protože vzdálenost opravdu není velká.

„ ... ten kousek, do kopce vyšlapu, že a... jako bez problémů... Nebo tady zajdu přes les na kopeček, no, a jsem na sídlišti, že. Tam je to kousek. Z kopce dolů a jste ve městě, že. Není problém. “

Jen jedním z respondentů bylo zmíněno, že cestu do města vnímá jako dalekou.

„Tak, do města je to poměrně, ehm, daleko, ... “

Přímo v lokalitě se nachází obchod se základním sortimentem, ten ovšem podle slov účastníků bývá zavřený.

„Tady jeden obchod, který vlastně, nevím, jestli jsem Vám to říkala, je tady na autobusovém stanovišti, ten je zavřený kvůli covidu, takže teďka momentálně zavřený, ten je tady na autobusovém, pár kroků, ... “

„Pečivo vlastně, pro děti, já bych řekla, vlastně, to je takový základ. Svačinu ráno do školy určitě tam koupíte, prostě i domů nějaké pečivo, salám, máslo jogurty, já si myslím, ty minerálky, džusy... Sladkosti, klasický malý obchod, no. “

Nakupovat zde však moc nechodí, právě z toho důvodu, že bývá často zavřený a v době pandemie COVID – 19 nefunguje vůbec, také proto, že podle některých se sortiment v obchodě příliš drahý. Právě z toho důvodu obyvatelé lokality dojíždějí nebo docházejí pěšky raději do větších obchodů do Frýdku-Místku, které se nacházejí jen kousek od lokality.

„ ...pak vlastně nejbližší tady obchod je asi cesta tam směrem do Kauflandu, pak máme Penny vlastně ještě v Místku, mostem dolů, takže to bych řekla, odsad' daleko.. asi kilometr? “

Další obchod, kde mohou obyvatelé lokality nakupovat, se také nachází jen kousek od lokality, je blíže než Kaufland nebo Penny. Jedná se o obchod s potravinami a nachází se jen několik minut chůze vedle lokality v obci Sviadnov.

„... spíše využíváme obchod ve Sviadnov, to se jmenuje Sviadnov a to už se dá (...) No, mi trvá (cesta) třeba i čtvrt hodiny.“

6 Diskuze

V rámci výzkumu jsem hledala odpověď na výzkumnou otázku: Jak rodiny vyloučené lokality ul. Míru ve Frýdku-Místku interpretují svou životní situaci?

Z výsledků vyplynulo, že lokalita je celkově nevhodným místem pro život, zejména pro výchovu dětí, které se zde mohou naučit špatným návykům, v lokalitě je totiž časté užívání návykových látek či krádeže, stejný jev byl zjištěn ve výzkumu Bjelončíkové a Gojové (2016, s. 81), během výzkumu bylo také zmíněno ublížení na zdraví dítěte po přistěhování do lokality. Mimo to také Walach (2018, s. 270) ve svém výzkumu mluví o násilí jako o veliké hrozbě, která souvisí s životem ve vyloučené lokalitě. Násilí bylo podle něj vysvětlováno neschopností sebekontroly či užíváním návykových látek, o tomto se taktéž zmínil jeden z mých participantů. Také Topinka, Janoušková a kol. (2009, s. 119) na základě výzkumu sociálního vyloučení v Přerově uvádí, že i v tomto městě je ve vyloučených lokalitách časté užívání návykových látek.

Participantů se často vyjadřovali tak, že na život v lokalitě je třeba se adaptovat. Po adaptaci na prostředí je možné v lokalitě žít. Bylo také zmiňováno přání lokalitu opustit, to však často nebylo možné buď z finančních či předsudečných důvodů.

Také se ukázalo, že obyvatelé lokality mezi sebou nemají pevné vztahy, o čemž píše i Navrátil (2003, s. 34). Podle něj bývají vztahy v kontextu sociálního vyloučení narušeny. Vztahy jsou udržovány spíše pouze v rámci rodiny, jinak si obyvatelé mezi sebou drží odstup. Z mého úhlu pohledu je právě tato nesoudržnost mezi obyvateli lokality problematická.

Velkým problémovým okruhem, který se dotýká životů rodin, je nedostatečné bydlení. V bytových domech se vyskytuje plíseň, chodby zapáchají, v bytech nemají děti dostatek prostoru pro učení, toalety jsou většinou jen na chodbách domů, koupelny se sprchou či teplá voda zde chybí úplně. Nejsou zde tedy vhodné hygienické podmínky. Právě o bytové problematice a o absenci toalet či sprch píše i Mareš (20016, s. 23 – 24). Také ve výzkumu Bjelončíkové a Gojové (2016, s. 81), který se zaměřoval na potřeby osob žijících v nespecifikované vyloučené lokalitě, se ukázalo, že lidé žijí ve zhoršených bytových podmínkách. Ke stejným výsledkům došli také Topinka, Janoušková a kol. (2009, s. 223), kteří se zabývali sociálním vyloučením romské minority v Přerově. Podle Zprávy o stavu

romské menšiny v České republice za rok 2019 (2020, s. 45) kvalita bydlení ovlivňuje různé životní oblasti, konkrétně je zde uvedeno vzdělávání. Touto problematikou se zabývala analýza „Záleží na bydlení? Vztah nekvalitního bydlení a školních problémů dětí v chudých českých domácnostech“ z roku 2019 (cit. dle Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2019, 2020, s. 45). Podle této analýzy může mít nedostačující bydlení vliv na problémy dětí ve škole. Prohlubování těchto problémů souvisí s kumulací více problémů s bydlením, například s vysokými výdaji či častým stěhováním. Dalším poznatkem, který bych zde zmínila na základě Zprávy o stavu romské menšiny v České republice za rok 2019 je fakt, že stále v oblasti bydlení přetrvávají předsudky a stereotypy vůči romské minoritě, což se potvrdilo i v mém výzkumu, a to nejen v oblasti bydlení, ale také v oblasti zaměstnávání.

Rodiny se také často potýkají se špatnou finanční situací, která má zdroj v tom, že účastníci ve většině případů vypověděli, že jsou nezaměstnaní. Ovšem, pokud tedy se jednalo o nezaměstnaného účastníka, měl práci již přislíbenou a měl do ní brzo nastoupit, nebo si práci aktivně hledal. Z výzkumu Gojové, Gojové, Špiláčkové a kol. (2014, s. 90) vyplynulo, že lidé nacházející se ve špatné životní situaci často řešení této své nepříznivé situace odkládají. Myslím si, že toto na základě mého výzkumu nemohu ani potvrdit, ani vyvrátit, ale jsem toho názoru, že moji účastníci se snažili svou nepříznivou situaci řešit v první řadě tím, že si aktivně hledali zaměstnání, jak jsem zmínila výše. Na druhou stranu někteří respondenti uvedli, že jim byly odebrány děti, na toto lze pohlížet jako na nepřipustění si závažnosti situace, která nakonec vedla právě k odebrání dětí z péče. Lze také vyzdvihnout to, že jedna z účastnic měla s hledáním práce potíže, a to z toho důvodu, že se sama starala o děti, které vzhledem k jejich věku a probíhající distanční výuce nemohla nechat doma samotné. Tato skutečnost ji při hledání práce omezovala. Podle Zprávy o stavu romské menšiny v České republice za rok 2019 (2020, s. 37) je nejčastější bariérou pro nemožnost nalézt zaměstnání nízká kvalifikace či vysoká zadluženost. Také je podle této Zprávy v oblasti zaměstnanosti častá práce „na černo“. V tomto směru ve Zprávě uvádí krajský koordinátor pro romské záležitosti Jihomoravského kraje:

„Velkým problémem zůstává nelegální zaměstnávání, jehož podíl je stále vysoký zejména u osob s nízkou kvalifikací. Nahrává tomu nejenom současný systém pomoci v hmotné nouzi a extrémně vysoký počet klientů v exekuci, ale také mění se chování mnoha zaměstnavatelů, kteří uchazečům nedávají možnost výběru. Legální zaměstnání pak nekvalifikovaní klienti

často odmítají z toho důvodu, že ztrátou sociálních dávek by se v konečném důsledku jejich příjmy snížily.“

Ve svém výzkumu jsem se s prací „na černo“ nesečkala, ovšem tento jev určitě nemohu vyloučit, a to z toho důvodu, že pro účely této práce jsem měla skromný výzkumný soubor.

Když se přesuneme k tématu distanční výuky, ukázalo se, že ta je díky situaci rodin také obtížná. Rodiny totiž většinou nemají přístup k internetu, tudíž se děti nemohly připojovat na hodiny online. Toto se řešilo tím, že rodiče na začátku týdne docházeli do školy pro úkoly a na konci týdne je tam odnášeli vyplněné. Samotní rodiče měli většinou jen základní vzdělání a někdy pro ně bylo těžké svým dětem s úkoly pomoci. S touto nelehkou situací v oblasti vzdělávání dětí pomáhá řešit Charita Frýdek-Místek, která nabízí dětem doučování, které rodiny využívají, jsou moc rádi, že je tato služba poskytována. Doučování je podle Zprávy o stavu romské menšiny v České republice za rok 2019 (2020, s. 31) vnímáno jako jeden z nejdůležitějších nástrojů pro pomoc při vzdělávání romských dětí.

Když se na chvíli pozastavím u základního vzdělání rodičů dětí, podle Zprávy o stavu romské menšiny v České republice za rok 2019 (2020, s. 31) vnímají terénní sociální pracovníci právě předčasný odchod ze vzdělávání jako problém, který má poté za následek to, že pokud tito lidé si najdou práci, bývají to pomocné a nekvalifikované pozice. Z výzkumu nadace OSF „Cesty romských žáků ke vzdělávání“ (Moree, 2020, s. 19) vyplynulo, že Romové začínají vzdělání vnímat čím dál více jako hodnotu. Toto je dle mého názoru pozitivní poznatek, jelikož Šimíková (2003, s. 66) a Kaleja (2011, s. 38) naopak uvádí, že hodnota vzdělání není pro Romy důležitá. Toto se však může měnit časovým odstupem.

Spousta autorů, jako například Mareš (2006, s. 23 – 29) píše, že sociální vyloučení se může projevit ve spoustě dimenzích, kromě nedostatečného bydlení souvisí s nezaměstnaností, finanční tísní či nedostupností služeb, ovšem můj výzkum ukázal, že sociálně vyloučení mohou být i lidé, kteří mají zaměstnání i stabilní finanční situaci a to na základě předsudků.

Na závěr bych zde ještě zmínila to, že lokalita je velice snadno dostupná. Nachází se nedaleko centra města a pravidelně zde jezdí spoje městské hromadné dopravy. Také samotní účastníci dostupnost nevnímali jako problém, ba naopak. Když si potřebují něco zařídit ve městě, často chodí pěšky. V lokalitě se také nachází večerka, která je podle slov účastníků zavřená, v době, kdy byla otevřena, zde moc obyvatelé nakupovat nechodili. Jedním ze znaků

sociálního vyloučení je právě špatná dostupnost lokality, v případě lokality ulice Míru tomu tak není, stejně tak tomu bylo v lokalitě, kde prováděly výzkum Bjelončíková a Gojová (2016, s. 81), i zde byla dobrá dopravní dostupnost. Naproti tomu ve vyloučených lokalitách například kolem obce Teplá v Karlovarském kraji je dopravní obslužnost složitá (Evaluační zpráva lokality Toužim a Teplá, 2015, s. 10).

Úplně na závěr bych chtěla dodat, že výsledky tohoto výzkumu jsou specifické pro danou vyloučenou lokalitu, na druhou stranu se ukázalo, že některé znaky sociálního vyloučení jako nevyhovující bydlení či sociálně patologické jevy jsou na základě jiných výzkumů i mé vlastní zkušenosti společné napříč vyloučenými lokalitami.

7 Závěr

Tato bakalářská práce se zabývala tématem sociálního vyloučení rodin a jejich životní situace. Konkrétně jsem se zaměřila na životní situaci rodin ve vyloučené lokalitě ulice Míru ve Frýdku-Místku. Cílem této práce bylo porozumět životní situaci rodin žijících v této lokalitě. Cíl byl naplňován pomocí kvalitativního výzkumu formou polostrukturovaných rozhovorů s pěti participanty – zástupci rodin, které ve vyloučené lokalitě ulice Míru žijí.

V první kapitole této práce jsem vymezila pojem životní situace, v druhé kapitole jsou na základě dostupné literatury popsány charakteristiky romské rodiny. Třetí kapitola je věnována fenoménu sociálního vyloučení, jeho příčinám a různým oblastem, v nichž se může projevit. Na konci třetí kapitoly je také stručně popsána lokalita, v níž byl prováděn výzkum. V poslední kapitole před metodologickou částí jsem se nastínila problematiku sociálního vyloučení i v některých zahraničních státech.

Pátá kapitola je již věnována samotnému výzkumu. Je zde popsána metodologie výzkumu, výběr výzkumného souboru, technika sběru dat, výzkumné paradigma, následně transkripce dat a postup při její analýze. V závěru jsou rozebrány výsledky výzkumu.

Samotný výzkum ukázal, že lokalita je nevhodným místem, nejen pro výchovu dětí, ale také pro život celkově. Podílí se na tom hned několik faktorů. Prvním z nich je nevyhovující bydlení. Byty bývají malé a je v nich málo prostoru, dětem zde chybí prostor pro učení. Problematické je, že v bytech mají nájemníci často přístup pouze ke studené vodě, teplá zde není zavedena. Toalety jsou situovány pouze na chodbách a sprchy v bytech chybí úplně. Nevyhovující jsou také společné prostory – chodby, kde se vyskytuje plíseň. Mnoho participantů vyslovovalo přání, že by to chtěli změnit.

Dalším rizikovým faktorem, který participanti zmiňovali, byly vztahy mezi obyvateli lokality a celkový životní styl lidí zde žijících. Vztahy mezi obyvateli nejsou příliš dobré, navíc jsou v lokalitě časté krádeže a také užívání návykových látek. Také se stává, že děti si mezi sebou ubližují. Na základě výše zmíněného mohu konstatovat, což mi potvrdili i participanti, že prostředí není vůbec vhodné pro výchovu dětí. Právě proto bylo také z úst respondentů zmíněno přání lokalitu opustit, což ovšem není možné buďto z finančních důvodů nebo díky předsudkům, které má většinová společnost vůči Romům. V otázce zaměstnání hrají určitou

roli také předsudky, někdy zdravotní omezení či věk, což byly faktory, díky nimž měli participanti ztížený vstup na trh práce. Práci si ovšem aktivně hledali, popřípadě do ní měli brzo nastoupit. Z mého úhlu pohledu je určitě velice důležité, aby obyvatelé lokality byli i nadále co nejvíce podporováni k zaměstnanosti, protože to je, dle mého názoru, klíč k tomu, aby mohli lépe uspokojovat potřeby své i svých dětí a aby se jednou mohli odstěhovat z lokality.

Závěrem bych zde ještě chtěla zmínit problematiku distanční výuky v době pandemie COVID – 19. Spousta dětí se online výuky nemohlo vůbec účastnit z důvodu nemožnosti připojení k internetu, rodiče proto docházeli pro úkoly do školy. Vzdělávání dětí pomáhá zajišťovat služba doučování, které zabezpečuje Charita Frýdek-Místek, která při vzdělávání dětí v této době hodně přispěla. Doučování pomáhá dětem se ve studiu zlepšovat, ovšem, dle mého názoru, nemůže naplno nahradit roli školy a učitele.

Za silnou stránku lokality lze považovat to, že zde pravidelně dojíždí spoje MHD, navíc se nachází nedaleko centra města, takže lze konstatovat, že lokalita je dobře dostupná a to nejen z dopravního hlediska, ale také chůzí.

Myslím si, že tato práce může sloužit jako vhled do problematiky sociálního vyloučení, dále může posloužit centru Pramínek, kde se rozhovory realizovaly a jeho sociálním pracovníkům jako podklad pro práci s klienty, jelikož jsou zde popsány problémové okruhy, které z rozhovorů vzešly a pohled participantů na ně a myslím si, že sociální pracovníci by právě z těchto pohledů mohli těžit. Výsledky by také mohly být užitečné v oblasti podpory různých sociálních služeb dostupných pro obyvatele lokality na úrovni města.

Bibliografický seznam

BALOGH, Lída H. 2012. Minority Cultural Rights or an Excuse for Segregation?: Roma Minority Education in Hungary. In: POP, Daniel. *Education Policy and Equal Education Opportunities*. [online]. Open Society Foundations. s. 207 – 222. [cit. 20. 6. 2021]. ISBN: 978-1936133512. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/resrep27130.12>

BELÁK, Andrej. 2020. *Úrovnepodmienokprezdravie a zdravotné potrebyvovylúčenýchchrómskychosídleniach na Slovensku*. [online]. [cit. 19. 6. 2021]. Dostupné z: https://www.zdraveregiony.eu/wp-content/uploads/2018/04/ZK_potreby_e-verzia.pdf

BJELONČÍKOVÁ, Monika a Vendula, GOJOVÁ. 2016. Nezamýšlené důsledky označení „sociálně vyloučená lokalita“. *Sociální práce/Sociálna práca*. [online]. 16(3), s. 76-86. [cit. 20. 6. 2021]. ISSN: 12136204. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2020/11/2016-3.pdf>

BODEWIG, Christian a Akshay SETHI. 2005. *Poverty, Social Exclusion and Ethnicity in Serbia and Montenegro: The Case of the Roma*. [online]. [cit. 19. 6. 2021]. Dostupné z: <https://tandis.odihr.pl/bitstream/20.500.12389/19563/1/02292.pdf>

BUDILOVÁ, Lenka a Marek JAKOUBEK. 2008. Monitoring situace cigánské osady u obce ChminianskeJakubovany v letech 2000 – 2005. *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiskaterénneho antropologického výskumu*. [online]. s. 219 - 248. [cit. 19. 6. 2021]. ISBN: 978-80-969271-5-9. Dostupné z: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/romske_osady_na_vychodnim_slovensku.pdf

DAVIDOVÁ, Eva a Zdeněk, UHEREK. 2010. Romská rodina ve vývojových souvislostech. In: DAVIDOVÁ, Eva a kol. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. Praha: Triton. s. 52 - 59. ISBN: 978-807387-428-5.

DISMAN, Miroslav. 2011. *Jak se vyrábí sociologická znalost – příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1966-8.

GOJOVÁ, A., V. GOJOVÁ, M. ŠPILÁČKOVÁ (eds.). 2014. *O způsobech zvládnání chudoby z perspektivy rodin – podněty pro sociální práci*. [online]. Ostravská univerzita v Ostravě. [cit. 20. 6. 2021]. ISBN: 978-80-7464-492-4. Dostupné z: <https://projekty.osu.cz/vedtym/dok/publikace/chudoba.pdf>

HENDL, Jan. 2016. *Kvalitativní výzkum – základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.

JANDOUREK, Jan. 2009. *Úvod do sociologie*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-644-5.

JOVANOVIĆ, Sladana. 2014. *Assessment of the situation in substandard Roma settlements in 21 municipalities in Serbia*. [online]. OSCE Mission to Serbia. [cit. 20. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/5/162221.pdf>

KAISEROVÁ, Ida a Petr MATOUŠEK. 2015. *Evaluační zpráva lokality Toužim a Teplá*. [online]. [cit. 18. 6. 2021]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/wp-content/uploads/Evaluace_Tepla-Touzim_2015.pdf

KALEJA, Martin. 2009. Psychosociální paradigmata romské rodiny aneb to, co ještě o romské rodině nevíme. In: KALEJA, Martin a Jan, KNEJP (eds). *Mluvme o Romech – Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN: 978-80-7368-708-3.

KALEJA, Martin. 2011. *Romové a škola versus rodiče a žáci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta. ISBN: 978-80-7368-943-8.

KONEČNÝ, Jakub. 2016. *Životní strategie Romů na spišské vesnici*. [online]. Olomouc (magisterská diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie. [cit. 19. 6. 2021]. Dostupné z: https://theses.cz/id/hozi7i/Konecny_DP_KA.pdf

KOUTNÁ KOSTÍNKOVÁ, Jana a Ivo ČERMÁK. 2013. Interpretativní fenomenologická analýza. In: ŘIHÁČEK, Tomáš a kol. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita. s. 9 – 43. ISBN 978-80-210-6382-2.

MAREŠ, Petr. 2006. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno. ISBN: 80-87007-15-8.

MATOUŠEK, Oldřich a Alois KŘIŠŤAN (ed). 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-262-0366-7.

MIOVSKÝ, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4.

MOREE, Dana. 2019. *Cesty romských žáků ke vzdělávání: Dopady inkluzivní reformy*. [online]. Nadace Open Society Fund Praha. [cit. 18. 6. 2021]. ISBN 978-80-87725-52-8. Dostupné z: https://osf.cz/wp-content/uploads/2019/06/Cesty_romskych_zaku_ke_vzdelavani_Dopady_inkluzivni_reformy-1.pdf

MUSIL, Libor. 2004. *“Ráda bych Vám pomohla, ale-“ dilemata práce s klienty v organizaci*. Brno: Marek Zeman. ISBN: 80-903070-1-9.

NAVRÁTIL, Pavel. 2003. Sociální vyloučení menšin jako problém společnosti. In: NAVRÁTIL, Pavel a kol. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál. s. 15-35. ISBN: 80-7178-741-8.

NAVRÁTIL, Pavel a Libor MUSIL. 2003. Sociální práce jako nástroj překonávání sociálního vyloučení Romů. In: NAVRÁTIL, Pavel a kol. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál. s. 193-208. ISBN: 80-7178-741-8.

NESVADBOVÁ, L., J. ŠANDERA a V. HABERLOVÁ. 2009. *Romská populace a zdraví Česká republika – Národní zpráva 2009*. [online] [cit. 2021-03-09]. ISBN: 978-84-692-5535-3. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Sastipen.pdf>

NIKSIĆ, Dragana a Amira, KURSPAHIĆ-MUJČIĆ. 2007. The presence of health-risk behaviour in Roma family. *Bosnian journal of basic medical science*. [online]. 7(2), s. 144-9 [cit. 20. 6. 2021]. ISSN 15128601. Dostupné z: <https://www.bjbms.org/ojs/index.php/bjbms/article/view/3070/799>

PLAVJANIKOVÁ, L., PECHANOVÁ G. a E. KUBÍKOVÁ. 2008. Janov. *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiskaterénneho antropologického výskumu*. [online].s. 339 - 369. [cit. 19. 6. 2021]. ISBN: 978-80-969271-5-9. Dostupné z: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/romske_osady_na_vycho_dnim_slovensku.pdf

Rada vlády pro záležitosti romské menšiny. 2020. *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2019*. [online]. [cit. 18. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/aktuality/zprava-o-stavu-romske-mensiny-v-ceske-republice-za-rok-2019-185117/>

RÁKOCZYOVÁ, M., ŠIMÍKOVÁ, I. a R. TRBOLA. 2013. *Situační analýza – Zpráva o vybraných otázkách sociálního vyloučení a nástrojích sociálního začleňování ve Frýdku-Místku*. [online]. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i. [cit. 22. 4. 2021]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/wpcontent/uploads/SA_Frydek-Mistek.pdf

RŮŽIČKA, Michal a Ladislav TOUŠEK. 2008. Radobytce – „cigánská“ osada. *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiskaterénneho antropologického výskumu*. [online]. s. 251 – 275. [cit. 19. 6. 2021]. ISBN: 978-80-969271-5-9. Dostupné z: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/romske_osady_na_vycho_dnim_slovensku.pdf

ŘÍČAN, Pavel. 2000. *S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-410-9.

ŠIMÍKOVÁ, Ivana. 2003. Romové jako sociálně vyloučená skupina. In: NAVRÁTIL, Pavel a kol. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál. s. 56-73. ISBN: 80-7178-741-8.

ŠLAJER, Jindřich a Libor MUSIL. 2008. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Brno: Libor Musil v nakl. Albert. ISBN: 978-80-7326-145-0.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. 2014. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0644-6.

TOPINKA, Daniel a Klára JANOUŠKOVÁ (Eds.). 2009. *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*. [online].

Ostrava: SocioFactor. [cit. 18. 6. 2021]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/wp-content/uploads/Prerov_vyzkum_rizikovych_faktoru_SVL_Sociofactor_2009_vyzkumna-zprava.pdf

VACKOVÁ, Jitka a Miloš VELEMÍNSKÝ. 2010. Nezaměstnanost u Romů a její vliv na zdraví i vybrané aspekty sociální situace. In: DAVIDOVÁ, Eva a kol. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. Praha: Triton. s. 169 - 180. ISBN: 978-807387-428-5.

VIRÁG, Tünde a Monika Mária VÁRADI. 2018. SpatialExclusion and Boundary-Making in Different Roma Neighbourhoods in HungarianRuralSmallTowns. *TijdschriftvoorEconomische en Sociale Geografie (JournalofEconomic* [online]. 109(4), s. 485-498 [cit. 20. 6. 2021]. ISSN 0040747X. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=34292810-2b67-4497-8f51-58ad1cf2fdf5%40sdc-v-sessmgr01>

WALACH, Václav. 2018. Zdroje nebezpečnosti v sociálně vyloučené lokalitě. *Czech SociologicalReview*. [online]. 54(2), s. 253-275 [cit. 20. 6. 2021]. ISSN: 00380288. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2018/02/04.pdf>